

MİLLÎ MÜCADELE BAŞLANGICINDA BASIN VE MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN BASINLA İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Basının toplum hayatında, toplumun bilinçlenmesinde büyük önemi olduğu açıktır. Bu gerçeği çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin başından itibaren basına büyük önem vermiş, Kurtuluş Savaşı boyunca millî bir basın oluşmasına gayret göstermiştir. Ulusal Savaşın kazanılmasında Türk basınının oynadığı büyük rol hepimizin malûmudur. Bu yazımızda özellikle Millî Mücadele başlangıcında İstanbul ve Anadolu basınının durumunu ve Millî Mücadele lideri olarak Mustafa Kemal Paşa'nın basınla ilişkilerini konu alacağız.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca Türk Basınının tümünü bağımsız ve ulusal bir basın olarak görmek ve kabul etmek olanaksızdır. Bu yıllarda sansür, Türk basınına büyük zarar vermiştir. İşgal kuvvetlerinin yönetimi altında olan bir basının bağımsız hareket edememesini olağan karşılamak gerekir. Yunanlılar, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal ettikten sonra, basına sansür koymayı da unutmamışlardır. İşgalden beş gün sonra, 20 Mayıs 1919 tarihli Ahenk gazetesinde başyazı yeri boş çıkmıştı. Böyle boşluklara gazetelerin yalnızca ilk sayfalarında değil, diğer sayfalarında da sık sık rastlanması, artık olağan bir durum gibi görünmekteydi. İzmir İşgal Kuvvetleri Komutanı, İzmir gazetelerini kendi ülkesinin gazetesi gibi kullanmış; yasaklamaların, sınırlamaların İzmir basınında yer alması için zor ve baskı kullanmıştı. İzmir İşgal Kuvvetleri Komutanının 25 Mayıs 1919 günü İzmir gazetelerinde yayınlanan emriyle toplantı ve yolculuk serbestlikleri sınırlanmıştı. Buna göre Türkler, izinsiz toplanma, konferans, nutuk verme, yolculuk yapma haklarından yoksun bırakılmışlardı.¹ Kişilerin hür olmadığı bir ülkede, basının hür ve ulusal olabilmesi doğal olarak olanaksızdır. Ancak, işgalin uyandırdığı şaşkınlık ve moral kırıklığı kısa zamanda yok olmuş; Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye teşkilâtı gelişmiş; halk, kurtuluşunun İstanbul'dan değil, Anadolu'dan olacağını anlamış ve her yerde teşkilatlanmalar başlamıştır. Ancak İzmir basını, Kuva-yı Milliye

¹ Bilge Umar, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara 1974, s. 181-182.

hakkındaki bilgileri ne yazık ki sansür dolayısıyla tam olarak verememekte idi. Kuva-yı Milliye hareketinin doğuşu ve gelişimi hakkındaki haberler, 1919 Haziran'ından başlayarak İzmir gazetelerinde çıkmaya başladı. Ancak öğrenilen bilgiler, sansür nedeniyle Türk gazetelerinde ya hiç yazılmıyor ya da Rumca gazetelerde yayınlandığı ölçüde ve sanki bir haydutluk olayı gibi gösterilerek yazılabiliyordu. 18 Haziran 1919 tarihli Ahenk gazetesi, Denizli'deki Kozmos gazetesinden naklen Denizli'deki Kuva-yı Milliyecilerin yaptığı hareketi zorbalık olarak göstererek yayınlamak zorunda kalmış; 19 Haziran 1919'da ise, gene Ahenk gazetesinde, Yunan Askerî Bildirisi yayınlanmış ve bunda Bergama'daki Kuva-yı Milliyeciler haydut, 25 Haziran tarihli Ahenk'te ise çete olarak gösterilmişlerdir.² Görülüyor ki bütün iyi niyetine, çabalarına karşın İzmir basını bağımsız değildir. Bu yüzden de Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda beklenen etkiyi yapamamıştır.

İstanbul ve Anadolu Basını

İstanbul basını ise, İstanbul'un işgalinden önce Padişah'ın, 20 Mart 1920'de, İstanbulun işgalinden sonra hem Padişah'ın hem de işgal kuvvetlerinin baskısı ve sansürü altında bulunduğu için bağımsız değildi. Bu yüzden İstanbul gazetelerinin pek çok sayfası boş olarak yayınlanmıştır. Örneğin, Tasvir-i Efkâr'ın 23 Mayıs 1919 tarihli, 2732 Nolu sayısı hemen hemen bomboş bir şekilde yayınlanmıştır. 16 Mayıs 1919 tarihli, 2727 sayılı; 17 Mayıs 1919 tarihli, 2729 sayılı; 25 Mayıs 1919 tarihli, 2735 sayılı nüshaları da hemen hemen bu şekilde yayınlanmıştır. Payitaht gazetesi için de aynı örnekleri verebiliriz. Payitaht gazetesi ve diğer İstanbul gazeteleri 1921'e kadar ne Kuva-yı Milliye'den ne de Ulusal Bağımsızlık Savaşından ve Mustafa Kemal Paşa'dan söz etmişlerdir. Bu tarihten itibaren söz etmeye başlamaları ise, I. ve II. İnönü Zaferleri, Doğu'da Ermeni Hareketinin başarılı oluşu ve Fransa ile Ankara Barışının yapılması gibi, artık başarının elde edileceği inancının gelişmesi ile ve Padişah'ın bunda yarar bulması ile ilgili olsa gerektir.

Payitaht gazetesi, haberlerini Rum ve Avrupa ajanslarından alır; İstanbul'daki kabine hakkında bilgiler verirken, kabine üyelerinin sözlerini de yayınlardı. Payitaht, Anadolu basınından çok az alıntı yapmış, ağırlığı İstanbul yaşantısına ayırmıştır. Her ne kadar arada sırada, ikinci ve üçüncü sayfasında "Memleketten Mektuplar" diye bir bölüm buldurmuş ve burada Çankırı, Samsun gibi yerlerden haberler vermişse de bu haberler Ulusal Kurtuluş Savaşını konu alan haberler değildi. Üstelik Payitaht,

² Bilge Umar, a.g.e., s. 229-230.

okurlarına Ankara'yı harabe olarak tanıtıyordu. Bütün bunlarda, gazetenin İstanbul'da çıkmasının ve Padişah yanlısı olmasının ve işgal kuvvetlerinin sansürünün büyük etkisi olsa gerektir. Çünkü, işgale kadar (İstanbul'un işgali) İstanbul basınının bir kısmı, İzmir'in işgalinin protesto edilmesini belirten mitingleri ve konuşmaları konu etmişlerdir. Payitaht gazetesinin pek çok sayfası sansür yüzünden boş sütunlar halinde yayınlanmıştır.³ Esasen, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden bir süre sonra, 5 Ağustos 1920'de Vahdetin, bir kararname ile sansürü şiddetlendirmiştir.⁴ Sansür konusuna yeniden değineceğiz. Ancak, daha önce Türk Basınının nasıl örgütlendiğini görelim. Türkiye'de yayınlanan ilk gazeteler Türkçe değildi. İlk Türkçe gazete olan "Takvim-i Vakayi" Padişah'ın ön ayak olması ile Devlet tarafından Devletin yayın organı olarak 1831'de çıkarılmıştı. Bu gazete iç ve dış olayları halka duyurmak görevini de yürütüyordu. Bu arada yabancı gazeteler de yayınlanıyordu. Türkler tarafından çıkarılan ilk Türkçe gazete "Tercüman-ı Ahval" 1860'da yayınlanmıştı. 1908'de, II. Meşrutiyet'in ilânı ile ilgili haberlerin çıktığı gün gazeteciler, Sirkeci Garı'nın karşısında bir binada toplandılar ve 42 maddelik bir tüzük ile "Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti" adlı bir derneğin kuruluşunu hazırladılar. Ama, Gazeteciler Kongresi toplanamadı. Bu yüzden 1917'de Almanya'dan yapılan bir çağrıya gidilemedi. Bu tip çağrılara karşılık vermek amacıyla 1917'de Osmanlı Matbuat Cemiyeti kuruldu.⁵ Ancak, bu cemiyet daha çok konusunu ettiğimiz İstanbul basınının sorunları ile ilgileniyordu. Gazetecilerin ve memleket aydınlarının toplandığı merkez durumundaki İstanbul, hemen hemen bütün sınıfları ile Ankara'ya ısınmamıştı.⁶

Şu gerçeği de hemen belirtmekte yarar vardır. Aslında İstanbul basınının önemli bir kısmı Ulusal Bağımsızlık Savaşının yanındadır. Ancak, sansür nedeniyle İstanbul gazeteleri 1919 ve 1921 yılları arasında, Mustafa Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye, Millî Mücadele ve Türkiye Büyük Millet Meclisi konularında yazılar koyamamışlardır. Mustafa Kemal'in asf olduğu yolunda fetvayı yayınlarken, karşıt fetvayı yayınlamayamaları sansür yüzündendir. Gazetelerin pek çok sayfası sansür nedeniyle boş çıkmıştır. İstanbul basınının, sansüre uğrayan yazıların yerine başkalarını koymayıp boş sütunlarla yayın yapması çok anlamlıdır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda, sansür tehlikesinden uzak her türlü bilgiyi veren ve Savaş'a

³ Payitaht Gazetesi, 2 Şubat 1921, No. 8, 29; Ocak 1921, No. 17, 19; Şubat 1922 vb.

⁴ Server İskit, Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, İstanbul 1939, s. 153.

⁵ Hüseyin Hatemi, Basın Ahlakı, İstanbul 1978, s. 71-75.

⁶ Falih Rıfkı Atay, Çankaya, c. 2, s. 329.

katkıda bulunan Anadolu basını ile sayfalarını boş çıkartan İstanbul basını duygu bakımından birleşmişti. İstanbul basını ancak 1921 yılında Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda bilgiler verme olanağını elde etmiştir. 1920 Haziran'ındaki Doğu Zaferi; 1921 Ocak'ında I. İnönü, Mart'ında II. İnönü, 1921 Eylül'ünde Sakarya Zaferleri sonunda, Padişah ve İstanbul Hükümeti, artık ulusal kuvvetlerin başarıya ulaşacaklarına inanmışlardı. Bu tarihlerden sonra İstanbul basınının cepheler, millî kuvvetler, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal konusunda bilgi vermesine göz yumuldu. Bunda İstanbul Hükümetinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile anlaşılma düşüncesi ile ileriye dönük kendi çıkarlarını garantiye alma kaygıları ön plânda gelse gerektir. Basının ise azalan sansür baskısı nedeni ile az da olsa bağımsızlığını elde ettiği ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda kısmen de olsa yayın yapma olanağını bulduğu hatırlanmalıdır. Esasen, İstanbul basınının önemli bir bölümünün Ulusal Bağımsızlık Savaşından önce ve Savaşın devamı boyunca sansürün kaldırılması için savaş verdiğini de bilmekteyiz. İstanbul'da çıkan Minber, baştan beri sansür aleyhinde yazılar yazmaktaydı. Bu gazetenin yayın hayatına atılacağı tarihlerde, 30 Ekim 1918'de Mondros Antlaşması imzalanmıştı. 2 Kasım 1918 tarihli sayısındaki "Hürriyet ve Matbuat" başlıklı yazısında, vatanın yüksek çıkarlarına dokunmamak kaydıyla basın hürriyetinin, hem meşrutiyet hem de medeniyetin bölünmez parçası olduğunu; basının hükümet baskısı altına sokulamayacağı; kalem ve fikir sahasında ilerlemeye gerek olduğu; ancak, vatanın yüksek çıkarlarına da dokunmamak gerektiği açıklanmaktadır.⁷ 7 Kasım 1918 tarihli sayısında ise, Osmanlılarda kamuoyunun olmadığı yolunda aydın ve aydın olmayanlarda bir düşünüş olduğu, oysa insanın olduğu yerde kamuoyunun da zorunlu olarak olacağı, örneklerle anlatılmaktadır.⁸ 16 Aralık 1918 tarihli sayısında, "Sansür" başlığı altında, sansüre taraftar olan tek gazetenin "Tasvir-i Efkâr" olduğunu, bunun ise iyi karşılanmadığını belirtir. Ancak, "Sansür" başlıklı bu yazının da büyük bir bölümünün sansüre uğradığı ve boş olarak yayımlandığı görülmektedir.⁹ Minber'in 20 Aralık 1918 tarihli sayısında da sansür konu edilir. Yazıda basının, genel konuları tartışmaya açık bir meydan olduğu söylenmekte ve bundan yararlanmak için "Hükümet sansürü, hele bugünkü şekli-i acıibde devam eden sansürü katiyen kaldırmalıdır. Menâfi-i memlekete muhalif yazı yazan kalemleri mahkemeye tevdi etmekte tereddüt etmemek üzere sansürü kaldırmakta bir mahzur tasavvur etmiyoruz. Bu cihetle Matbuat Ce-

⁷ Minber, 2 Kasım 1918, No. 2.

⁸ Minber, 7 Kasım 1918, No. 7.

⁹ Minber, 16 Aralık 1918, No. 45.

miyetinin sansür hakkında Meclis-i Âyana vaki olan müracaatını, memleketimizin menfaati namına pek hayırlı bir teşebbüs olarak telâkki ediyoruz” denilmekte ve Matbuat Cemiyetinin bu başvurusundan dolayı duyulan memnurluk dile getirilmektedir.¹⁰ Görülüyor ki İstanbul basını sansürün aleyhindedir ve kalkması için girişimlerde bulunmaktadır. Basının, sansürün kaldırılması hakkındaki çalışmaları, sayfalarını boş yayınlaması ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının başarıya ulaşma olasılığının artması üzerine durum değişmiştir. Mustafa Kemal’in fotoğrafları, 1921 Eylül’ünden itibaren yalnız İstanbul basınında değil, dünya basınında da yayınlanmaya başlamıştır. Bu, Ulusal Bağımsızlık Savaşının başarıya ulaşması ile ilgili bir sonuçtur. Dergâh gazetesi 20 Eylül 1921 tarihli sayısında “Mustafa Kemal Paşanın Fotoğrafları” adlı yazısında “Mustafa Kemal Paşanın fotoğraflarını bütün âlemin matbuatı tamâm etmiştir” demekte ve Mustafa Kemal Paşa’nın güzel bir tasvirini yapmaktadır.¹¹ Bütün bu anlattıklarımıza karşın, İstanbul’da sansür devam etmektedir. Ancak, artık metin içinde, “bir satır ya da üç satır sansür edilmiştir”, gibi ifadeler bulunmaktadır. Metnin tamamına dokunulmamakta ve artık sayfalar bomboş çıkmamaktadır. Paris’te yayınlanan “Petit Parisien” gazetesinin Bursa’ya giden özel muhabiri, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeyi gazetesine telgraf ile göndermiş ve tam metni Renin gazetesine de yayınlaması için vermiştir. Yazı 2 Eylül 1922’de yayınlanmış, ama Renin’deki bazı kısımlar sansüre uğradığından boş bırakılmıştır. Örneğin, M. Kemal Paşa’ya sorulan, “İstanbul’a avdetinizde Padişahı tanıyacak mısınız?” sorusunun karşılığı: “Bir satırlık sansür. 20. asırda bizim elimizden hürriyetimizi alıp başkalarının hâkimiyetini iade ve tesis etmek olamaz.” Yazı bu şekilde sansürle sürüp gitmektedir.¹²

İstanbul ve İzmir basını için söylediğimiz sansür ile ilgili hususları Anadolu basını için söyleyemeyiz. Anadolu basınının çoğunluğu Ulusal Bağımsızlık Savaşının yanındadır. Anadolu basını, hem İstanbul’dan hem Padişahın otoritesinden uzak, hem de işgal altında bulunmadığından ve olaylara daha yakın olduğundan ve çevresinde ulusal bağımsızlığın savaşımını verenler olduğundan, gerçekleri daha yakından görüyor; sansür tehlikesi de olmadığından ulusal bağımsızlık hareketini içten destekliyor ve onun yanında yer alıyordu. Ancak, bütün Anadolu basını için bunu

¹⁰ Minber, 20 Aralık 1918, No. 49.

¹¹ Devrin Yazarlarının Kalemyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil-Necati Birinci-Abdullah Uçman), İstanbul 1981, c. II, s. 706.

¹² a.g.e., s. 1075-1080.

söyleyemeyiz. Yabancı çıkarlarına hizmet eden tek tük de olsa gazeteler mevcuttu. Ulusal Bağımsızlık Savaşını destekleyen gazeteler arasında, İzmir'e Doğru, Doğru Söz (Balıkesir), Yeni Adana, Açıksöz (Kastamonu), Babalık, Öğüt (Konya), Küçük Mecmua (Diyarbakır), Albayrak (Erzurum), Emel (Amasya), Ahali (Edirne), İstikbal (Trabzon), Işık (Giresun), Ahali (Samsun), Anadolu (Antalya), Satvet-i Milliye (Elazığ), Amâl-ı Milliye (Maraş), Türkoğlu, Dertli (Bolu), Yeşil Yuva (Artvin), İrade-i Milliye (Sivas), Hâkimiyet-i Milliye (Ankara) gibi gazeteler vardı. İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye dışında, diğer Anadolu gazetelerinin yayınları ve yaptıkları değişiklikler Mustafa Kemal Paşa tarafından dikkatle izleniyor ve değerlendiriliyordu. Örneğin, Konya'da baştan beri Ulusal Bağımsızlık Savaşını destekleyen Öğüt gazetesinin ismi "Nasihât" olarak değiştirilmişti. Konya'nın İtalyanlar tarafından işgali ile Öğüt gazetesi, gazete sahibinin isteği ile değil, Hükümetçe tatil edildiğinden kapanmış, ancak, aynı matbaada, Ulusal Bağımsızlık Savaşı için, Öğüt'le aynı anlama gelen "Nasihât" adıyla yayınlanmaya başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, 11 Kasım 1920'de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Heyet-i Merkeziyesine çektiği telde, bütün bu hususları açıklamış, Ulusal Bağımsızlık Savaşını destekleyen Öğüt'ün yerine, artık aynı amaçlara yönelik Nasihat'ın çıktığını duyurmuştu.¹³ Bazı gazetelerin sahipleri de Mustafa Kemal'den yardım isteğinde bulunuyorlardı. Örneğin, daha önce yaptığı müracaatı yineleyen Ümit Mecmuasının sahibi Tarık Mümtaz, dergisinin "temin-i hayat ve inkişafı" için yardım istemiş ve Mustafa Kemal'in etrafında "endişe-i vatan"la toplananlara saygılarını sunmuştu.¹⁴ Mustafa Kemal, İrade-i Milliye gazetesi ile Ankara'ya gittiği zamanlar da ilgilenmişti. Bunu daha sonra konu edineceğiz.

İstanbul basını, Anadolu basını gibi bağımsız sayılamazdı. Buna karşın, Tasvir-i Efkâr gibi büyük bir kadroya sahip olan bir iki İstanbul gazetesi, Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda bilgi vermekten kaçınmamıştır. Bunlardan Tasvir-i Efkâr, diğer gazetelerden farklı olarak muhabiri Ruşen Eşref'i ve fotoğrafçısı Kenan Bey'i Sivas'taki Ulusal Savaş yürütenlerin yanına göndererek önemli bir atılımda bulunmuş ve diğer gazetelerden üstün bir durum kazanmıştır. Ruşen Eşref, gittiği yerlerin durumu hakkında bilgiler verirken, diğer taraftan da Mustafa Kemal Paşa ile Rauf ve Refet Beylerle mülâkatlar yapmış, bunlar Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanmıştır. Üstelik bunlar, henüz Ulusal Savaşın

¹³ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), IV, 1964, s. 191-192.

¹⁴ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Dosya 1335/32, Fihrist 48.

başlangıcı sıralarında, 1919'da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Tasvir-i Efkâr'da, İzmir'in işgali konusunda üç aya yakın bir süre "İzmir Kuva-yı Milliyesi" başlığı altında, Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarını ortaya koyan, bir kısmı sansüre uğrayan yazı serisi, gazetenin üçüncü sayfasında, 1919 Ekim ve Aralık'ında yayınlanmıştır.¹⁵

Tasvir-i Efkâr, Kuva-yı Milliye hakkında bilgiler verirken, Mustafa Kemal Paşa'nın beyannamelerini yayınlamaktan da kaçınmamıştır. 20 Ekim 1919'da, Mustafa Kemal Paşa'nın "Mühim Bir Beyannamesini" yayınlamış olan Tasvir-i Efkâr, daha o tarihlerde bu çalışma ile başarılı bir atılım yapmıştı. Bu beyanname, Padişahın ve Hükümetin haklarına dokunmadığı için sansürsüz basılmıştır.¹⁶ 1918'de, Tasvir-i Efkârın sansür lehinde olduğu yolundaki iddialar, bu bakımdan haklı görülemez.

Tasvir-i Efkâr, zamanın şartlarına göre, Kuva-yı Milliye hakkında bilgiler verirken, Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliye'nin önde gelen liderleri ile ilgili mülâkatları, üstelik, 1919'dan itibaren Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının resimlerini yayınlayan ilk gazetedir. Ancak, gazetenin yayınlandığı yer ve şartlar düşünülürse, Tasvir-i Efkâr'dan fazla bir şey beklemenin doğru olmayacağı sonucu ortaya çıkar. Sansürün baskısı ağırdır. Nitekim, 26 Ekim 1919'da, Tasvir-i Efkâr'da, "Ruşen Eşref'in telgraflarının provalarını sansüre yetiştirmek imkânı olmadığı için, yarınki nüshamıza derç eyleyeceğiz" ifadesi, bu yazıların sansürden geçmedikçe yayınlanmadığını göstermektedir.¹⁷ Tasvir-i Efkâr'da, 8 Ekim 1919'da "Mustafa Kemal Paşa'nın Yeni Kabineye Telgrafı",¹⁸ 9 Ekim'de gene Mustafa Kemal'in "Millete Beyannamesi",¹⁹ 12 Ekim 1919'da, bir kısmı sansürlü, gene Mustafa Kemal Paşa'nın "Vahdet-i Milliye Etrafında" adlı yazısı,²⁰ 15 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa'nın "Sanadid (Başkanlar) İttihadına Karşı Muhalefetin Bir Vesikası" adlı yazısı,²¹ az önce bahsettiğimiz 20 Ekim tarihli beyannamesi, Tan gazetesi yazarının Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülâkatın, sansürlü olarak 26 Ekim 1919'da yayınlanması,²² 3 Kasım'da "Millî Kongrenin Kuva-yı Milliye Mühim

¹⁵ Tasvir-i Efkâr, 11 Ekim 1919 "İade-i Muhacirin Heyeti ile I, daha sonraları İzmir Kuva-yı Milliyesi" başlığı altında 11 Ekim 1919 ile 24 Aralık 1919 arasında 17 tefrikalık yazı. Bir kısmı sansür nedeniyle boş olarak yayınlanmıştır.

¹⁶ Tasvir-i Efkâr, 20 Ekim 1919, sayı 2876, s. 2.

¹⁷ Tasvir-i Efkâr, 26 Ekim 1919, sayı 2882.

¹⁸ Tasvir-i Efkâr, 8 Ekim 1919, sayı 2864.

¹⁹ Tasvir-i Efkâr, 9 Ekim 1919, sayı 2865.

²⁰ Tasvir-i Efkâr, 12 Ekim 1919, sayı 2868.

²¹ Tasvir-i Efkâr, 15 Ekim 1919, sayı 2871, s. 2.

²² Tasvir-i Efkâr, 26 Ekim 1919, sayı 2891, s. 2.

Bir Telgrafi",²³ 10 Kasım 1919'da "Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Kongreye Cevabı" adlı yazısı,²⁴ ayrıca, 20 Aralık 1919'da "Anadoluda Vatanperverane Tezahürat",²⁵ 21 Aralık 1919'da "Anadoluda Tezahürat" adlı²⁶ yazılar, Tasvir-i Efkârda Ulusal Bağımsızlık Savaşını sansür çerçevesinde ortaya koyabilen yazılar olarak görülmektedir. Bu arada, İstanbul'da İzmir'in işgalini protesto eden mitingler ve konuşmalar da Tasvir-i Efkâr'da yayınlanmıştır.

İstanbul gazetelerinden İkdâm'ın da pek çok sayısının sayfaları sansür nedeni ile boş çıkmıştır.²⁷ Ancak, İkdâm'ın da pek çok sayısında İzmir'in işgali konusunda geniş bilgiler verilmiş ve İzmir'in işgalini protesto eden mitingler yayınlanmıştır.²⁸ Ancak, İkdâm gazetesi, Matbuat Cemiyetine bağlı Vakıf, Zaman, İstiklâl, Tercüman, Tasvir-i Efkâr, Akşam, İleri gazetelerinin dışında kaldığından, yani cemiyete bağlı olmadığından bu cemiyetin toplantılarına katılmıyordu. Ancak, Matbuat Cemiyetinin toplantılarını aksettirmekte ve bunu yaparken de bu toplantılara gazetecilikle ilgili olmayan kişilerin de katıldığını yazmaktaydı.²⁹

İkdâm'ın başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), İstanbul'un zor durumunu ve Anadolu'yu yazılarında aksettirmeye çalışmıştır. Yakup Kadri, 1 Aralık 1920'de, "Anadolu'nun İçyüzü" başlıklı yazısında, Anadolu'daki millî hareketi ve sebeplerini özetlemekte, 15 Aralık 1920'de ise "Gülünç İstanbul" başlığı altındaki yazısında "Zavallı İstanbul, zavallı büyük ve muhteşem şehir, günün birinde senin bu hale gireceğine kim ihtimal verebilirdi?"³⁰ diyerek İstanbul'un kötü durumunu, işgal acılarını dile getirmektedir.

Yakup Kadri, İstanbul basınının Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında görevini niçin tam olarak yerine getiremediğini, bizim düşüncelerimizi doğrularcasına dile getirmektedir. Yakup Kadri, 31 Ocak 1921 tarihli "İstanbul Basını" başlıklı yazısında, İstanbul basınına çatan Anadolu

²³ Tasvir-i Efkâr, 3 Kasım No. 2890.

²⁴ Tasvir-i Efkâr, 10 Kasım No. 2897.

²⁵ Tasvir-i Efkâr, 20 Aralık 1919, No. 2943.

²⁶ Tasvir-i Efkâr, 21 Aralık 1919, No. 2944.

²⁷ İkdâm, 23 Haziran 1919, No. 8036; 26 Haziran 1919, sayı 8039; 28 Haziran 1919, No. 8041.

²⁸ İkdâm, 26 Mayıs 1919, sayı 8008, "İzmir İçin Taşrada Tezahürat"; 30 Mayıs 1919, sayı 8012 "Bugün Sultanahmet'teki Muazzam Mitinge Gidiniz"; 31 Mayıs 1919, sayı 8031 "Sultanahmet Meydanında Yüzbine Karib Ehl-i Tevhîdin İçtimâr" vb.

²⁹ İkdâm, 4 Ocak 1920.

³⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ergenekon, Ankara 1981, s. 15, 25.

Ajansındaki “Zaten Mütareke’den beri vazifelerini pek fena bir surette yapan İstanbul gazeteleri, şimdi de nafîle yere Anadolu’nun fuzulî avukatlığını yapmaya kalkışmasınlar” yolundaki sitemine üzülmüş ve bu düşüncenin haksız olduğunu kendine göre delillerle ortaya koymaya çalışmıştır. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), yazısında, İstanbul basınının bir iki gazetesi dışında, İstanbul gazetelerinin “İstiklâl bayrağının oradaki yalçın tepeler üstünde dalgalanmaya başladığı günden beri her türlü engellere rağmen irade-i milliyeyi temsile ve tebliğ'e çalışmaktan başka bir şey yapmadıklarını” ileri sürmektedir. Burada kastedilen, Anadolu hareketinin başarı kazanmasıdır. Gerçekte, çoğu İstanbul gazetesi, olayın başlangıcında, Ulusal Bağımsızlık Savaşına yabancı kalmıştır. İkdâm da Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda Erzurum ve Sivas konusundaki bilgileri vermemiş, bu yoldaki bilgileri 1920’den itibaren vermiştir. Ancak, Yakup Kadri’nin belirttiği gibi, İstanbul gazetelerinin içinde bulunduğu tehlikeleri de akıldan çıkarmamak yerinde olacaktır. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)’nin bu konudaki fikirlerinde hakikat payı büyüktür. Yakup Kadri aynı yazısında: “Her türlü engellere ve her türlü tehlikelere rağmen diyoruz: Acaba Anadolu’daki arkadaşlarımız bu engellerin ne kadar çetin ve bu tehlikelerin ne kadar korkunç şeyler olduğunu bilip hissedecek derecede bizim kendi felâketlerimizle ilgilenmişler midir? Yıllarca iki deniz ve iki ateş arasında neler çektik, neler geçirdik bunun farkında mıdır? Suçsuz vatandaşlarımızın yolu üzerine sehpa burada kuruldu, inanç ve vicdan sahibi gençlerimiz üstüne zindan kapıları burada kapandı. Sonu yok gurbet ve sürgün yollarının ilk durağı burası oldu; düşünen kafalar burada kesildi; Türk milleti en seçkin evlâtlarını buradan kurban verdi ... Anadolu’nun yüksek yaylaları ile yalçın kayaları üstünde söz söylemek saadetine erenler, bu çukurdakilere ancak acıyarak bakabilirler” demekte ve bütün bu kötü durumlara, şimdi bunları yazabilmek için katlandıklarını öne sürüp İstanbul basınının hâlâ dinç olduğunu, bunun sebebinin de İstanbul basınının “Mütareke’nin ilk gününden beri elden hiç bırakmadığı temkinli, ağır davranışı ve sükûnu” olduğunu söylemektedir. “Her ne kadar bazı zamanlarda ve bazı yerlerde coşkunlukla cüretin pek büyük bir rol oynadığını inkâr edenlerden değilsek de İstanbul’da buna imkân olduğu zamanları hiç hatırlamıyoruz” diyerek,³¹ İstanbul basınının savunuculuğunu yapmaktadır.

Yakup Kadri, 2 Temmuz 1921’de Ankara’ya gelecek,³² ancak, 17 Temmuz 1921’de Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülâkatın büyük bir

³¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 29-31.

³² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 61-63.

kısmi sansüre uğrayacaktır. Örneğin: “Mustafa Kemal Paşa, benden İstanbul’a dair de hiçbir haber sormadı. (Sansür edilmiştir) Zannedilir ki o burada doğdu, burada büyüdü ve varlığının bütün kökleriyle buraya bağlıdır. (Sansür edilmiştir) (Sansür).³³ Görüldüğü üzere, başarının doruk noktasına ulaştığı zamanlarda bile İstanbul’da sansür, işlerliğini ve ağırlığını sürdürmektedir.

Çoğu İstanbul gazetesinin yayınına baktığımız zaman, bunların Erzurum ve Sivas olaylarına yer vermediklerini görmekteyiz. Her ne kadar Hukuk-u Beşer gazetesi, hâkimiyet-i milliye konusunda yazılar yayınlamakta ise de bu yazılar, Mustafa Kemal Paşa’nın ve Ankara’nın doğrultusunda yazılar sayılamazdı. Örneğin, 8 Şubat 1919’da Hukuk-u Beşer’de “Yine Hâkimiyet-i Milliye” başlıklı makalede bahsedilen hâkimiyet-i milliye, Atatürk’ün ileri sürdüğü hâkimiyet-i milliyeden çok farklıdır. Hukuk-u Beşer, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yenilikler yapılmasını öne sürmekteydi: “Asrî, insanî, medenî cereyan ve teşekkülâtan ayrıldıkça inhitat ve zevale doğru gidilmiş olduğunu gösterir.”³⁴ Burada bahsedilen, halkın egemenliği değil, Osmanlı ülkesinde düzenlemeler yapılmasıdır.

İstanbul basınının üzerindeki sansür baskısı, bu gazetelerin İstanbul ve kabine konusuna ağırlık veren haberler yayınlamasına neden olmakta ise de aynı zamanda gazetelerin ve gazetecilerin Anadolu’dan uzak bulunmaları, Anadolu’ya özel muhabir yollayamamaları ile de ilgilidir. Bu yüzden de Anadolu hakkında doğru dürüst bilgi verememektedirler. Ama hiç şüphesiz, sansürün ağırlığı, Padişahın, Hükümetin ve işgal kuvvetlerinin baskısı ve korkusu daha etkili olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa’nın Kurtuluş Savaşında Basına Verdiği Önem

Mustafa Kemal Paşa, Ulusal Bağımsızlık Savaşının yanında yer alan basının dikkate alacağı hususları açıklarken, ulusal hak ve hukukun korunması yanında, Avrupa kamuoyunu da kendi yanlarına çekecek yazıların yazılmasını, onların darılmamasını, milletlerin hak ve hukukuna saygı gösterilmesini de istemekteydi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 4 Mart 1920’de, Sivas vilâyetine ve Heyet-i Merkeziye’ye yolladığı telgrafta, basının dikkatini çekerken basın mensuplarına, dünya milletlerinin uluslararası sorunlarının çözümlenmesinde onları gücendirecek hareketlerden kaçınılmasını istemiştir.³⁵

³³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 66.

³⁴ Hukuk-u Beşer, 8 Şubat 1919, sayı 11.

³⁵ Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), IV, Ankara 1964, s. 239-240.

Mustafa Kemal Paşa, dış dünyayı Ulusal Bağımsızlık Savaşından haberdar etmek için, yabancı gazetecilerle ilişki kurmak, onlara beyanat vermek yollarına her zaman başvurmuştur. Halide Edip Adıvar'ın tavsiyesi üzerine, Sivas Kongresi'ne (4-11 Eylül 1919), Louis E. Browne adlı Amerikan Chicago Daily News Gazetesi muhabiri -aslında Mr. Crane'in özel temsilcisi- gelmişti. Mustafa Kemal, bu gazeteciye, Amerikan Kongresi'nden Türkiye'yi incelemek ve gerçek durum hakkında rapor hazırlamak üzere bir heyet gönderilmesini söyleyerek Sivas Kongresi hakkındaki bilgilerin kendi ve birkaç arkadaşının imzasıyla Amerikan Senatosuna iletilmesini sağladı.³⁶ Böylece, bütün dünyaya, basın yoluyla Ulusal Bağımsızlık Savaşının varlığını duyurmuş oldu.

Mustafa Kemal, Amerikalı muhabir ile sürekli temas kurarak onun tam haber almasını, olayları düzenli ve yerinde incelemesini sağladı. Amerikalı gazeteci Browne, böylece, Mustafa Kemal'in bütün Anadolu ile bağlantı kurabileceğini yerinde tespit etti ve Chicago Daily News'e gönderdiği telgrafta, "Bu gece gördüğüm kadar iyi işleyen bir telgraf şebekesini ömrümde görmedim. Yarım saat içinde, Erzurum, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa, hepsi birbiriyle haberleşme halinde idiler. Bütün bu yerlere ulaşan telin bir ucunda Mustafa Kemal oturuyor, öbür ucunda da bu şehir ve kasabaların askerî komutanlarıyla mülkî idare amirleri bulunuyorlardı" demektedir.³⁷ Ulusal Bağımsızlık Savaşının kazanılmasının nedenleri bu yazarın dilinden Amerika'ya çok güzel bir şekilde aktarılmıştır.

Mustafa Kemal, Kuva-yı Milliye'nin taraftarı olarak tanınan gazetelerin, vatanın yüksek çıkarlarına zarar verecek hatalardan kaçınmaları gerektiğine inanmakta, bunu bizzat vurgulamakta ve bunu sağlayacak olan tedbirleri de kendisi dile getirmektedir. Mustafa Kemal Paşa, bu konuda çok güzel bir siyaseti dantela gibi işlemekte ve böylece Türk ulusunun izleyeceği siyaseti de ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Türk basınının, Avrupa kamuoyunda Türk ulusunun aleyhine sebep olacak cereyanlara kapılmaması; müdafaa-i hukuk konusunda, sürekli hukukumuz ve fedakârlığımıza dayalı olarak İtilâf Devletlerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları, Türk basınının kendi görüşleri çerçevesinde değil de dış basından naklen alarak konu etmesi gereklidir. Ayrıca basın, Suriye, Arabistan, Irak, Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Artvin), Kafkasya, Azerbaycan, Gürcistan konularını incelerken, onları gücendirmeyecek, bunların hukuk ve bağımsızlıklarına taraftar olduğumuzu belirtecektir.

³⁶ Lord Kinross, Atatürk (Bir Millet'in Yeniden Doğuşu), İstanbul 1981, s. 296.

³⁷ Lord Kinross, a.g.e., s. 302.

Dünya kamuoyunun ve milletlerin hak ve adaletten yana olduklarını belirtip turanizm ve pan-islâmizm propagandalarından sakınarak Asya'daki Müslümanların kendi hudutları ve milliyetlerini savunmak, Avrupa'daki emperyalizme karşı olmak, Wilson Prensiplerini her milletin hukukunu savunmak için esas almak, Anadolu ve Rumeli'nin millî varlığını korumaya azimli olduğunu ispat etmek, din konularında uyanık olup İslâmlık lehinde bir dil kullanmak, Avrupa devletlerinin hiçbirine yukardan atıp tutmak gibi yollara başvurmuyacaktır.³⁸ İşte, gerçekten de Türk Basını ulusal bağımsızlık mücadelesinde bu yolu izlemiştir. Taşra basını iyi bir incelemeye tabi tutulursa, Mustafa Kemal'in direktiflerinin yerine getirildiği, Avrupa olaylarının, Avrupa basınından ve Avrupa uluslarını darıltmayacak şekilde naklen Türk basınında yer aldığı, Wilson Prensiplerine sık sık yer verildiği, millî birlik için hep birlikte hareket ettikleri, halka muhakkak surette vatanın kurtulacağı düşüncesini verdikleri ortaya çıkacaktır. Ayrıca Anadolu basını, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile ilgili haberleri, Mustafa Kemal Paşa'nın beyanname, tamim ve bildirimlerini, resmî harp tebliğlerini, Meclisin kabul ettiği yasaları, Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili bilgileri günü gününe vermeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Ancak, Peyam-ı Sabah, Alemdar gibi İstanbul gazeteleri aynı yolda hareket etmemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği üzere, bu şekildeki yayınlarından dolayı, bu iki gazeteyi İstanbul halkı kızgınlık ve nefretle karşılamakta, diğer yayın organları da onları yalanlamaktadır.³⁹ Mustafa Kemal ayrıca, Avrupa ve Türk basınında yayınlanan basın özetlerini de gerekli yerlere yollatmaktaydı.

İstanbul'daki durumu uygun görmeyen ve Ulusal Bağımsızlık Savaşını destekleyen İstanbul'daki basın mensupları da İstanbul'dan kaçmakta ve Ankara'ya gitmekteydiler. Bunların arasında Ahmet Emin (Yalman), Halide Edip (Adivar), Ruşen Eşref, Yunus Nadi gibilerini sayabiliriz. Halide Edip, İstanbul'dan yola çıkmış, 23-24 Mart gecesini Gebze'de geçirmiş, bir süre sonra Ankara'ya ulaşmıştı.⁴⁰ Mustafa Kemal, 26 Mart 1920'de, gazetecilerin ve mebusların Ankara'ya gelebilmeleri için gereken yol şartlarının temin edildiğini, ancak parasal güçlüklerle karşılaşıldığını 15. Kolordu Kumandanlığına şifre ile bildirmişti.⁴¹ Ruşen Eşref, ileride açıklayacağımız üzere, daha önce Sivas'a gelmişti.

³⁸ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1918), IV, Ankara 1964, s. 239-240.

³⁹ a.g.e., s. 275.

⁴⁰ a.g.e., s. 272.

⁴¹ a.g.e., s. 273.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından önceki dönem ve sonrasında basına ve basın mensuplarına son derece önem vermesi olağandır. Çünkü, bir taraftan zararlı yayınlar yapan yabancı gazetelerin, bir taraftan Padişah ve Halife taraftarı isyancıların, diğer yönden azınlıkların memleketi parçalamak için yaptıkları propogandalar kamuoyunu yanıltabilirdi. Üstelik, İstanbul'dan seçim bölgelerine giden mebuslardan bazılarının Kuva-yı Milliye aleyhinde gizli kışkırtmaları yürütmek için Damat Ferit Paşa ile birlikte çalıştıkları ve halkı aldatmaya yöneldikleri de bilinmekteydi.⁴² İşte bütün bu kötü durumlara ve hainliklere "dur" demek ve kamuoyunu Ulusal Bağımsızlık Savaşı yanına ve içine çekmek, onu aydınlatabilmek konusunda hiç şüphesiz basına çok iş düşecekti. Mustafa Kemal Paşa bunu çok iyi bilmekte ve Türk basınından yararlanabilmek için her çareye başvuruyordu. Hele, 23 Nisan 1920'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılınca, onun çalışmaları ve Meclis ile Türk ulusunun bütünleşmesi, Türk ulusunun haklarını ve amaçlarını en iyi şekilde Türk kamuoyuna anlatabilecek ve Meclisin kararlarını dış dünyaya duyurabilecek en etkili kuvvet basındı.

Zararlı yayınların kamuoyunu yanıltması kaçınılmaz bir gerçektir. Mustafa Kemal Paşa, bu yüzden Ulusal Bağımsızlık Savaşı aleyhinde çıkan yazıların halka ulaşmaması için büyük çaba harcamıştır. Ancak, bunların zaman zaman bazı şehirlere girdiği de oluyordu. Kâzım Karabekir Paşa da aynı doğrultuda hareket etmekteydi. Nitekim, 4 Ocak 1920'de, Üçüncü Fırka Kumandanlığına çektiği telde, 20 Aralık 1919 tarihli ajansta, Osmanlı Ordusunda mevcut olan 15.000 subaydan 12.000'inin terhis edileceği kaydının görüldüğü, henüz sulh kararları belli olmadığından, bunun doğru olduğunu sanmadığını "sulhün akdinden evvel, mümkün olabilen fena neşriyatla memlekette hoşnutsuzluk ve karışıklık tevfidine çalışıldığını" belirtmiştir.⁴³ Kâzım Karabekir Paşa, görüldüğü üzere dış etkilerin zararlarından korunmak için tedbirler almaktadır. 28/29 Ocak 1920'de, Üçüncü Fırka Komutanlığına çektiği telde, 24 Ocak tarihli ajansta, Konya'da yazılmış ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti adında bir cemiyeti tanımadıklarını bildiren telin birkaç asi tarafından çekildiğini, "Düşmanların, kendi gayelerini bilfiil tatmin edemediği yerlerde birçok paralar sarfıyla satın aldıkları eşyası ortaya atarak milleti yekdiğerine vurdurduklarını ve dikkatli olmak gerektiğini" açıklamaktaydı.⁴⁴

⁴² a.g.e., s. 310.

⁴³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 366, Dosya 13, Fihrist 12.

⁴⁴ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 366, Dosya 13, Fihrist 10.

Mustafa Kemal Paşa da iç ve dış basının Ulusal Bağımsızlık Savaşına zarar verecek hareketlerini yok etmek için çalışmalar yapmaktaydı. 16 Nisan 1920'de, Edirne Birinci Kolordu Komutanlığına çektiği tel şifrede, Bulgar gazetelerinde millî harekete aykırı olarak yayınlanan bilgi ve istihbaratın uygun bir şekilde yalanlanması ve Bulgar basınının millî hareket hakkında doğru bilgiler alarak yayım yapmasının sağlanmasını istemişti.⁴⁵ Trabzon Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'nin İstanbul'da millî birliği bozucu yazıları Ankara'ya iletmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki bütün heyet-i merkeziyelere çektiği 8 Ocak 1920 tarihli telgrafla bu tarz yazılara karşı dikkatli olunmasını ve bu yazıların millî görüş açısından zararlı olduğunun İstanbul Matbuat Cemiyeti'ne kendileri tarafından da bildirilmesini istemişti.⁴⁶ Nisan 1920'de ise, Erzurum Vilâyetine çektiği telgrafta millî birliği bozmak, memleketi parçalamak amacıyla olup düşmanın amaçlarına hizmet eden ve İstanbul'da yayınlanan Kürtçe Zeyn gazetesinin Erzurum'a sokulmamasını istemişti.⁴⁷ Mustafa Kemal'in, bu konudaki hassasiyeti ile ilgili örnekler pek çoktur.⁴⁸ Ayrıca, bu konuda zararlı yayınları kendisine haber veren gazetelere de rastlamaktayız. Örneğin Mustafa Kemal, 29 Ekim 1919'da İstanbul'da İleri gazetesi başyazarı Celâl Nuri'ye çektiği telde, Ankara'nın durumu hakkında Alemdar gazetesinin yayınlamak cesaretinde bulunduğu yalanları kesin olarak tekdiz etmesini, memleket konusunda gerçek bilgi almak hususundaki çabalarından dolayı da kendisini tebrik ettiğini açıklamaktaydı.⁴⁹ Görüldüğü üzere Mustafa Kemal, gerek dış dünyada gerekse iç dünyada, gazetelerin yanlış ve zararlı yayın yaparak kamuoyunu yanıltmalarını için büyük gayret sarf etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Matbuat Cemiyeti İle Haberleşmeleri

Mustafa Kemal Paşa, Ulusal Bağımsızlık Savaşı yönünden İstanbul basınının ne kadar önemli olduğunu biliyor ve daha Ulusal Bağımsızlık

⁴⁵ Genel Kumay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 82.

⁴⁶ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1919-1938), IV, 1964, s. 150.

⁴⁷ a.g.e., s. 308.

⁴⁸ 15 Ekim 1919'da Çerkez Abdülvehhap tarafından Sivas'ta Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi Başkanlığına çekilen telgrafta, Doktor Şerefettin'in, Bolu'da çıkan Dertli gazetesinde yazdığı makalede, İslâm ahaliyi Kürt, Türk, Çerkez, Abaza, Laz, Gürcü, Boşnak diye ayırıcı neşriyatla kışkırttığı belirtilmiş, Mustafa Kemal Paşa da, 20 Ekim'de, Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Merkeziyesine çektiği telde, İslâm halkı üzerinde bu şekilde karışıklık çıkaran yazıların yayınlanmamasını istemiştir. Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 29, 29/29/1-2.

⁴⁹ Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 43.

Savaşın başlarında ulusal davayı basın yoluyla Türk ve dünya kamuoyuna tam olarak duyuramamanın sıkıntısını çekiyor; bu sıkıntıyı gidermek için de İstanbul basınından yararlanmak ve böylece olaylardan İstanbul'u, Anadolu'yu, dünyayı haberdar kılmak istiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, daha Erzurum Kongresi toplanmadan 10 Temmuz 1919'da, İstanbul Matbuat Cemiyetine yolladığı telde, vatan ve milletin tehlikede olması nedeniyle kamuoyunu aydınlatmak ve bilgi vermek durumunda olan Basın Heyetine durumu bildirip İstanbul gazetelerinin yardımını istemişti.⁵⁰ Bu arada Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında, 13 Ekim 1919'da, İstanbul'dan Mustafa Kemal'e bir tel çeken Yüzbaşı Ali Şevket, Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesini İstanbul kamuoyunun istediğini, bir gazete dışında bütün İstanbul basınının "Hareket-i Milliye"nin lehinde olduğunu, İstanbul'da çıkan İngilizce bir gazetenin Peyam-ı Sabah'ta tercüme edilen kısmında Harekât-ı Milliye'yi "ittihatçılık" ile suçlayan ifadeler olduğunu bildiriyordu.⁵¹ Bundan da anlaşıldığına göre, İstanbul basını ulusal hareketin lehindedir. Ama, Anadolu'dan gelen yakınmalardan da anlaşılacağı üzere, millî birliği bütünleyici hareketler İstanbul basını tarafından engellenmektedir. Aslında, İstanbul'daki basın mensupları, Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşını desteklemek eğilimindedirler, ama İstanbul'daki sansür ve baskı nedeniyle bunları söz konusu edememektedirler. Buna karşılık İstanbul basınının mensupları, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdıkları yazılarında, Ulusal Bağımsızlık Savaşını desteklediklerini bildirmekte, ama ellerinde olmayan nedenlerle kendilerine yollanan yazıları yayınlamadıklarından yakınmaktadırlar. Mustafa Kemal, İstanbul gazetelerinden Peyam-ı Sabah gazetesinde çıkan ve ulusal hareketçilerin "ittihatçılar" olduğu yolundaki iddianın yanlış olduğunu da vurgulamak zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal, memlekette "İttihat ve Terakki"ye olan düşmanlığı bildiği için, millî hareketin İttihat ve Terakki ile ilgisi olmadığını belirten bir beyanname ile, bu gibi haberlerin yalan olduğunu İstanbul basınına duyurmuştur. Tasvir-i Efkâr adına Velit Bey, İstiklâl yazarı Rauf Bey, İleri adına Ahmet Saki Bey, Vakit adına Ahmet Emin, Sivas'taki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine çektikleri telde, bu beyannameyi aldıklarını, ancak

⁵⁰ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Dosya 1335/32, Fihrist 1.

⁵¹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 15, Dosya 335/1, Fihrist 8.

beyannamenin ilk kısmının bazı devletleri gereksiz yere kızdıracak şekilde olduğu, bu yüzden de sansürden geçemeyeceğini; diğer kısımların psikolojik etki yapacak şekilde yazılmadığı ve bu telgrafın çekilmesi sırasında anlamı değiştirecek noksan ve hataların olması nedeniyle İstanbul basınında yayınlanmasının uygun olmadığını açıklayarak, bu konuda Heyet-i Temsiliyenin düşüncesinin ne olduğunu sormuşlardır.⁵² Gerçekten de İstanbul'da gerek İtilâf Devletlerinin, gerekse Padişah'ın basın üzerine büyük etkisi sansür şeklinde ortaya çıkmakta ve sansür nedeniyle pek çok yazı yayınlanamamaktaydı. Bu yüzden İstanbul basınının, sansür nedeniyle bu beyannameyi basamayacaklarını belirtmesini olağan karşılamak gerekir.

İstanbul basınının mensupları, Ulusal Bağımsızlık Savaşı yolunda olduklarını sürekli olarak Mustafa Kemal Paşa'ya duyurmaktadırlar. İstiklâl gazetesinin yazarı, 6 Ekim 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, vatanın kurtulmasında en kutsal ve acele şartın millî birliğin sağlanması olduğunu bildirmiş ve haberleri yeterince alamayan İstanbul basınının tereddüt ve endişe içinde olduğunu, bu yüzden yazılarına ışık tutacak haberlerin Tasvir-i Efkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası, İstiklâl gazetelerine gönderilmesini istemişti.⁵³ Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki İleri Gazetesi yazarı Celâl Nuri Bey'e, 8 Ekim 1919'da çektiği telde, sansürün zararlarını dile getirmiş, sansür hakkında yeni kabineye gerekli arzların sunulduğunu, sonucun beklendiğini, ulusal isteklerin yerine getirilmesi için mevcut hükümetin "istiklâl-i millînin ve meşrutiyetin" maddelerini teşkil eden basın hürriyetinin sağlanmasına hep birlikte yardımcı olunması istenmektedir, demiştir.⁵⁴ Aynı gün, 8 Ekim 1919'da Celâl Nuri Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde "Gazanız mübarek olsun" diyerek İleri gazetesi ile çalışmaya devam ettiklerini, kamuoyunu geceli gündüzlü aydınlattıklarını, yalnız Dahiliye Nazırı ve Matbuat Müdürünün basını sıkıştırdığını, örneğin "Meclis-i Müessesan" gibi kelimeleri sansürün kaldırdığını belirtmekteydi.⁵⁵ Aynı gün, Matbuat Cemiyeti Başkanı ve Tasvir-i Efkâr Başyazarı Velit (Ebüzziya) ve Matbuat Cemiyeti İkinci Başkanı Giritli Ahmet Saki, Mustafa Kemal Paşa'ya,

⁵² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 17/1.

⁵³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 17.

⁵⁴ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19.

⁵⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/1.

göndermiş olduğu beyannameyi aldıklarını, İstanbul'daki gazetelerin millî birlik için çalıştıklarını, yalnız bu konuda daha geniş çalışmalarda bulunabilmeleri için açık talimat ve aydınlatmaların yapılması gerektiğini de belirtmekteydiler. Aynı yazıda, yedi aydır Ferit Paşa Hükümetinin şiddetli baskısına karşın millî görevi yapmaya çalıştıklarını, ancak sansür nedeniyle gerekli yazıları yazamadıklarını ifade etmişlerdir.⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa da verdiği cevapta, 7/8 Ekim 1919'daki Heyet-i Temsiliyenin verilmiş olduğunu zaten açıklamıştı.⁵⁷ Ancak, beyanname yayınlanamamıştır.

İstanbul basını, Mustafa Kemal Paşa ile temsilcilerinin buluşmalarını ve gerekli bilgilerin ilk kaynaktan alınmasını arzu etmekteydi. Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit (Ebüzziya), Mustafa Kemal Paşa'ya, 11 Ekim 1919'da çektiği telde, gazetecilerden ve diğer kişilerden oluşan heyetin, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere, her iki tarafa yakın bir yerde buluşmak istediklerini, bunun mümkün olup olamayacağını sormuştu.⁵⁸ Mustafa Kemal Paşa, bu isteği yerinde bulmuş ve ilk önce kurulacak olan heyetteki kişilerin isimlerinin bildirilmesini istemişti.⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta, Kongre sırasında ve sonrasında görüldüğü üzere, Anadolu basını ile olduğu kadar, belki de daha çok, İstanbul basını ile de ilgilenmiş, onlarla ilişki kurmuştu. Mustafa Kemal Paşa, ulusal bağımsızlık fikrini ve o zamana kadar yapılan hareketleri, Kongre kararlarını, amaçlarını İstanbul'a da duyurmak ve İstanbul halkının da desteğini kazanmak istiyordu. Bu düşüncelerini ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının amaçlarını, İstanbul'a ancak basın yolu ile duyurabilirdi. Onun için de henüz Sivas'ta iken, İstanbul basını ile ilişki kurmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ilişkileri, az önce de gördüğümüz gibi İstanbul'daki Tasvir-i Efkâr, İleri, Vakit, İfham, Türk Dünyası, Akşam, İstiklâl gazeteleri ile olmuştur. Bu konuda Velit (Ebüzziya) ve Ahmet Saki, Matbuat Cemiyeti Başkanı ve yardımcısı olarak önemli rol oynamışlardır. Mustafa Kemal Paşa Velit Bey'e, Sivas'ta yayınlanan İrade-i Milliye gazetesinin Kongre kararlarına ait yayın ve makalenin görülüp

⁵⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/1-2.

⁵⁷ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/3.

⁵⁸ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 23, 23/1.

⁵⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 23/2.

görülmeyeceğini sormuş, Heyet-i Temsiliyenin tebliğlerinin Matbuat-ı Osmaniye'ye verilmesini rica etmişti. Osmanlı Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit Bey ise yazdığı cevapta, bu hususların Osmanlı Matbuat Cemiyetine yarın, yani 9 Ekim 1919'da verileceğini, Mustafa Kemal'in talimatları ve aydınlatmaları ile hareket edeceklerini hatırlatmıştı. Velit Bey, ayrıca, kendisinin Arıburnu'nda, onun yanında bulunduğu sıralarda, onun övgüsünü kazandığından dolayı teşekkürlerini ileterek başarı için dua edeceğini de belirtmişti.⁶⁰

İstanbul basınının, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatları ve fikirleri doğrultusunda hareket edeceklerinin İstanbul Matbuat Cemiyeti tarafından belirtilmesi, Mustafa Kemal'in Ulusal Bağımsızlık Hareketinin, artık İstanbul basını tarafından da benimsendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Görülüyor ki Osmanlı Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit Bey Mustafa Kemal'in yanındadır. Bunda Mustafa Kemal'in, bu tarihe kadar devlete hizmetlerinde hep başarılı olması, Ulusal Bağımsızlık Hareketinde örgütlenmelerin hızlanması ve başarılı olması yanında, İstanbul Hükümetinin hiçbir şey yapamaması, Mustafa Kemal Paşa'nın halkın gözünde gerçek bir kahraman ve önder olarak tanınmasının da büyük payı vardır. Mustafa Kemal, 8 Ekim 1919'da Osmanlı Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit Bey ve İkinci Başkan Ahmet Saki Bey vasıtasıyla, millî birliği kuvvetlendirmek yolundaki kendilerine yazdıkları yazılardan dolayı, Tasvir-i Efkâr, İleri, Vakıf, Türk Dünyası, İfham, Akşam, İstiklâl gazetelerine teşekkür etmiştir.⁶¹

Mustafa Kemal, İstanbul basını ile sıkı bir işbirliğine girişmiş gibi gözükmektedir. Millî birliği kurabilmek için birlikte çalışmanın iyi sonuçlar doğuracağını İstanbul basınına açıklayan Mustafa Kemal, onlardan yardım istemektedir. Bu yüzden basın mensupları ile görüşmek ve görüşme heyetinde kimlerin olduğunu öğrenmek istemekteydi. Velit Bey, 15 Ekim 1919'da, Mustafa Kemal'e çektiği telde, heyet üyelerini şöyle açıklamıştı: İstiklâl Başyazarı Rauf Ahmet, İfham sahiplerinden eski Nafia Nazırı Ferit, Türk Dünyası Başyazarı Nebizade Hamdi, Atı sahiplerinden Ahmet Saki, Tasvir-i Efkâr Başyazarı Velit Bey, eski Sıhhiye Müdürü Adnan, Osmanlı Bankası Meclisi üyelerinden Halit, Harbiye Nezareti eski müsteşarı Miralay

⁶⁰ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/4-5.

⁶¹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/6.

İsmet, Tedrisat-ı Aliye Müdürü Selâhaddin, Yusuf Akçura. Mustafa Kemal Paşa, yakında İstanbul'a Heyet-i Temsiliyeden bir delegenin geleceğini beyan ettiğinden bu kişilerin bu delege ile görüşüp, kendi düşündüklerini ve bildiklerini geniş olarak anlatacaklarını Velit Bey ayrıca izah etmişti.⁶² Mustafa Kemal, aynı gün, heyette bulunan ve asker kökenli eski Harbiye Bakanlığı Müsteşarı Miralay İsmet Bey'e, bu heyetteki üyeleri sorduğu gibi, bunların amaçlarının ne olduğunun öğrenilmesini de istemişti.⁶³ Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki gazetecilerin bir millî grup oluşturduklarını duymuştu. İsmet Bey'den istediği bilgiler bu sebebe dayanıyordu. Mustafa Kemal'in, bu arada yayınlanması için İstanbul gazetelerine gönderdiği beyanname yayınlanamamıştı. Nedeni sansürdü. Mustafa Kemal Paşa, 16 Ekim 1919'da, İstanbul gazetelerinin başyazarlarına çektiği telde, bu tehirin yerinde olduğunu, ama buna benzer yayınların yapılması gerektiğini ve bunun için çalışılmasını rica etmişti.⁶⁴ Görülüyor ki Mustafa Kemal Paşa da İstanbul basınının içinde bulunduğu sıkıntıyı takdir etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Gazeteci Ruşen Eşref Bey ile Buluşması

İstanbul Matbuat Cemiyeti Başkanı ve Tasvir-i Efkâr Başyazarı Velit (Ebüzziya) ile Gazi Mustafa Kemal Paşa arasında, basın mensupları ile Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmesinin sağlanması konusunda birçok yazışma olmuştu. İstanbul'daki bazı kişiler ile basın mensuplarının görüşme isteklerini daha önce konu etmiştik. Mustafa Kemal Paşa kendilerinin bir delegelerinin İstanbul'a geleceğini, onunla da temas edebileceğini yazmıştı. Bu kişi Kara Vasıf'tı. Ruşen Eşref'in 21 Ekim 1919'da, Sivas'tan bildirdiği ve 22 Ekim 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr'da da açıklanan bu kişi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul delegeliğine atanan Miralay Kara Vasıf Bey olup 21 Ekim'de, Amasya yoluyla İstanbul'a hareket etmek için yola çıkmıştı. Ancak, kendisi Amasya'da Salih Paşa ile görüşecek, Kuva-yı Milliye heyeti içinde olduğundan, Amasya'dan sonra İstanbul'a geçecekti.

Tasvir-i Efkâr Başyazarı Velit Bey, 8 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, gerek Ulusal Bağımsızlık Savaşının durumu hakkında daha etraflıca bilgi ve talimat almak, gerekse İstanbul'un durumu hakkında

⁶² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 12/1-2.

⁶³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 27.

⁶⁴ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 28.

daha etraflıca bilgi vermek amacıyla Tasvir-i Efkâr gazetesi adına Ruşen Eşref (Ünaydın)'in süratle yola çıkacağını, kendisinin hangi yol ile Sivas'a gelebileceğinin bildirilmesini rica etmişti.⁶⁵

Mustafa Kemal Paşa, Velit Bey'in, Ruşen Eşref Bey hakkındaki telgrafına aynı gün, 8 Ekim 1919'da cevap vermiş ve Sivas'a en kısa yolun İstanbul-Ulukişla demiryolu ve Ulukişla-Kayseri-Sivas karayolu olduğunu açıklamış; Ruşen Eşref'i dört ay önce (Haziran) davet ettiğini, o zaman mevsim nedeniyle, henüz yağmurlar da başlamamış olacağından daha sıkıntısız bir şekilde gelmesinin mümkün olduğunu, şimdi ise bazı zorlukların olabileceğini, hareket gününün kendisine bildirilmesi halinde gerekli kolaylığın gösterileceğini duyurmuştu.⁶⁶ 9 Ekim 1919'da, Velit Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya Ruşen Eşref'in ve fotoğrafçı Kenan Bey'in yarın (Cuma günü) 10 Ekim 1919'da yola çıkacağını ve kendilerine söylenen yolu izleyeceğini duyurmuştu.⁶⁷

Mustafa Kemal Paşa, 9 Ekim 1919 tarihli telgrafi aldıktan sonra, aynı gün gerekli tedbirlerin alınması ve kolaylıkların sağlanması için yol üzerindeki yerlerin görevlilerine telgraflar çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir Mutasarrıf Vekilliğine, Eskişehir Müdafaa-i Hukuk Merkeziyesine, Konya'da Heyet-i Temsiliye üyesi Refet Bey'e ve Konya Heyet-i Merkeziyesine, Niğde 11. Fırka Komutanı Mümtaz Bey'e, Kayseri Mutasarrıfı Emrullah Bey'e çektiği tellerle, İstanbul Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit Bey'in gazetesi adına gelecek olan Ruşen Eşref ve fotoğrafçı Kenan Beylerin, 10 Ekim'de İstanbul'dan yola çıkacaklarını, kendilerine her türlü kolaylığın gösterilmesini ve Sivas'a gelmelerinin sağlanmasını duyurmuştur.⁶⁸ Bunun üzerine, bu görevliler tarafından Ruşen Eşref ve Kenan Beylere gerekli kolaylıklar gösterilmiştir.

11 Ekim 1919'da, Eskişehir Mutasarrıf Vekili Sabri Bey, Sivas'a çektiği telde, Ruşen Eşref'in Eskişehir'de misafir kaldığını, Konya'da da iki gün kaldıktan sonra Ulukişla yoluyla Sivas'a gideceklerini belirtmiştir.⁶⁹

⁶⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20.

⁶⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/1.

⁶⁷ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/2.

⁶⁸ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/3.

⁶⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/5-6.

Nitekim, 13 Ekim 1919 tarihli Tasvir-i Efkârda, Anadolu olaylarını incelemek için özel surette gönderilen Ruşen Eşref'in, İzmit izlenimleri, Eskişehir'deki durum, Mutasarrıf Vekilinin önemli bir beyanatı, iktisat, eğitim, ulaştırma konuları hakkında, 12 Ekim tarihli beş telgrafi yer almıştır.⁷⁰

Konya Heyet-i Merkeziyesi Reisi Ömer Bey ise, 14 Ekim'de çektiği telde Mustafa Kemal Paşa'ya, Ruşen Eşref ve fotoğrafçı Kenan Beylerin Konya'ya geldiklerini, otomobil bulunamadığı için gecikme olduğunu da 15. Fırka Asker Alma Dairesi Başkanı iletilmişlerdi.⁷¹ Ruşen Eşref de Tasvir-i Efkârda, 14 Ekim 1919'da yazdığı yazıda "Trenin otuz saat bunalırcasına koşup da tüketemediği sarı ovanın ortasında Konya, yemyeşil bir vahadır ve bu kadar düz ve تنها araziden sonra görünüşü insana ne kadar teselli verir" diyerek Konya'ya varışını anlatmıştır.⁷² Ruşen Eşref, 20 Ekim 1919 tarihli telgraflarında ise "Kayseri'ye vasil olduk. Güzergâhımızda müsadif olduğumuz mahallerin hepsini intihabat içinde gördük" demektedir.⁷³ Ruşen Eşref, 14 Ekim'de Konya'da verdiği haberlerde olduğu gibi,⁷⁴ Kayseri hakkında da bilgiler vermektedir. Ruşen Eşref 20 Ekim günü Kayseri'den ayrılırken bu telgrafları çekmiş olsa gerektir. Çünkü, 20 Ekim akşamı Sivas'a varmıştır. Tasvir-i Efkârda yayınlanan yazısında "1335 senesi teşrin-i evveli (1919 Ekimi)'nin yirminci pazar günü öğleden sonra Sultanhanı'nı geçince Sivas vilâyetine girdiğimiz, topraklardan, kıyafetlerden, şehrelerden ve meskenlerden belli oldu... Gün kavuşurken Sivas bayırına vardık" demektedir. Ruşen Eşref'i, Sivas'taki Memleket gazetesinin Başyazarı evine yemeğe davet etmiş, Ruşen Eşref ise, önce Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'i ziyaret etmek istemişti. Ancak, onların Sivas'ta olmadıklarını, Salih Paşa ile buluşmak üzere Bekir Sami Beyle birlikte Amasya'da olduklarını öğrenmiş ve böylece Mustafa Kemal Paşa ile Sivas'ta buluşmamıştır. Bu arada Sivas'ta, İstanbul gazetelerine büyük bir itibar olduğunu da öğrenmekteyiz. Heyet-i Temsiliye üyeleri İstanbul'dan gelen gazeteleri bir-iki dakikada kapışmışlardır. Bu yüzden Ruşen Eşref Bey "Sivas'taki Heyet-i Temsiliyeye İstanbul'dan getirilecek makbul hediye

⁷⁰ Tasvir-i Efkâr, 13 Ekim 1919, sayı 2869.

⁷¹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/4.

⁷² Tasvir-i Efkâr, 24 Aralık 1919, sayı 2937.

⁷³ Tasvir-i Efkâr, 21 Ekim 1919, sayı 2877.

⁷⁴ Tasvir-i Efkâr, 15 Ekim 1919, No. 2871. Yolda Niğde'den geçerken seçimleri de görmüşlerdir.

gazetelermiş” demektedir. ⁷⁵ Ruşen Eşref, 21 Ekim’de Sivasla ilgili bilgileri tel ile gazetesine yollamış; bunlarda, Kara Vasıf Bey, Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey ve Rauf Bey’in Amasya’ya gittiklerini, Kara Vasıf Bey’in oradan Kuva-yı Milliye delegesi olarak İstanbul’a gideceğini duyurmuştur. ⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa’nın sürekli sözünü ettiği, Kuva-yı Milliye delegesi olarak İstanbul’a gidecek olan Kara Vasıf Bey, orada gazeteciler ve diğer kişilerle ilişkilerde bulunacak, bilgi verecektir. Ama, Vasıf Bey Amasya Protokolünden sonra (20-22 Ekim 1919) İstanbul’a hareket edecektir.

Ruşen Eşref Bey, Mustafa Kemal Paşa ve heyetinin Amasya’ya gitmesi nedeniyle derhal Amasya’ya geçmek zorunda kalmıştır. Ancak, Amasya görüşmelerine yetişememiştir. Fakat, Ruşen Eşref Amasya konuşmalarının metnini İstanbul’a yollamıştır. 25 Ekim 1919’da çektiği tel, Tasvir-i Efkâra geç saatte ulaştığı ve sansüre gönderilemediği için, 26 Ekim’de yayınlanamamıştı. ⁷⁷ Ruşen Eşref, 24 Ekim tarihli telgrafında, Salih Paşa’nın İstanbul’a dönmek için Samsun’dan hareket ettiğini bildirir. Amasya’da 24 Ekim Cuma günü büyük bir toplantının yapıldığını belirten Ruşen Eşref, Amasya’daki Kuva-yı Milliye Heyetinin 26 Ekim Pazar günü, Sivas’a döneceğini de açıklar. ⁷⁸

Ruşen Eşref, 26 Ekim 1919’da, Amasya kaynaklı telinde, Erzurumluların, bundan dört ay önce, Mustafa Kemal Paşa’ya özel bir heyet göndererek kendisini hemşeriliğe davet ettiklerini, onun da bunu kabul ettiğini, şimdi de Erzurumluların Mustafa Kemal Paşa’ya, 19 Ekim 1919’da yeni bir tel çekerek kendisini millî meclis için aday gösterdiklerini belirtiyor. Mustafa Kemal Paşa da Amasya, Sivas sancakları ve diğerlerinin de aynı teklifte bulduklarını, ancak Erzurum hemşehrisi olduğu için bu son teklifi kabul ve Erzurumlulara teşekkür ettiğini açıklamıştır. ⁷⁸ 21 Kasım’da İstanbul’a dönen Ruşen Eşref Bey, 23 Ekim 1919’dan itibaren, Mustafa Kemal ve Rauf Beylerle yaptığı mülâkatları yayınlamıştır. ⁷⁹

⁷⁵ Tasvir-i Efkâr, 3 Aralık 1919, No. 2920.

⁷⁶ Tasvir-i Efkâr, 22 Ekim 1919, sayı 2878.

⁷⁷ Tasvir-i Efkâr, 31 Ekim 1919, sayı 2878.

⁷⁸ Tasvir-i Efkâr, 27 Ekim 1919, No. 2883.

⁷⁹ Ruşen Eşref’in “Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyle Mülâkat” adlı, üç sayı süren yazı dizisi için bak: Tasvir-i Efkâr; 23 Kasım 1919, No. 2919. Mülâkatın yapıldığı tarihi 23 Ekim 1919. Tasvir-i Efkâr, 25 Kasım 1919, No. 2912. Mülâkatın tarihi 24 Ekim 1919 Amasya. Tasvir-i Efkâr, 29 Kasım 1919, Mülâkat tarihi 25 Ekim 1919 Amasya.

Anadolu Ajansı

Basının önemini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, bu konu üzerinde önemle duruyor, diğer taraftan da henüz Büyük Millet Meclisi açılmadan önce, askerî ve ulusal teşkilâtların mahalle ve köylere kadar ulaşması ve genişletilmesi için uğraşıyordu. Mustafa Kemal Paşa, 27 Kasım 1919'da, Erzurum Heyet-i Merkeziyesine yolladığı yazıda, zamanın gereğine göre acele olarak, mahalle ve köylerde teşkilât-ı milliyenin kurulmasını belirtmekteydi.⁸⁰ Millî teşkilât mahalle ve köylerde kurulup geliştirilince, ister istemez buralara Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili bilgiler ulaştırılacaktı. Bunun için de önce Sivas'ta "İrade-i Milliye", sonra Ankara'da "Hâkimiyet-i Milliye" gazeteleri çıkarılacak, Ankara'da Anadolu Ajansı ve Matbuat Umum Müdürlüğü kurulacaktı.

İstanbul'un ve resmî kurumlarının resmen ve zorla işgalinden ve Mütareke ile milletin silâhları alındıktan sonra, ilgili devletlere protesto telgrafları çekilmeye, mitingler yapılmaya başlanmıştı. Ancak, hénüz bağımsız bir Türk ajansı olmadığından haberlerin alınması ve dağıtılması zor oluyordu. Meclis-i Mebusan Başkanlığına çekilecek telgraflar İstanbul'a gönderilebiliyordu. Ancak, diğerleri Antalya'daki İtalyan mümessili aracılığıyla diğer ülkelere dağıtılıyordu. Mustafa Kemal, 16/17 Mart 1920'de, 20. Fırka Komutanlığına çektiği telde, telgrafların bu yolla dış ülkelere yollanmasının, birer suretlerinin de Ankara'ya yollanmasının iyi olacağını açıklamıştı.⁸¹ Gene, 31 Mart 1920'de, Mustafa Kemal Paşa tarafından Refet Bey'e çekilen telde, Ermenilerin Adana ve civarında yaptıkları zulümlerin uygar dünyaya duyurulması için tebliğlerin İtalyan Ajansı aracılığıyla yayılmasını istemişti.⁸²

Bu arada ülkenin önemli şehirleri işgal altında olduğu için haberleşme konusunda da tedbirler alınması düşünüldü. Bu bakımdan posta ve telgraf merkezlerinin kontrol altında bulunması yerinde olacaktı. İstanbul işgal altında olduğu için, İstanbul ile haberleşme mümkün olamamaktaydı. Bu durum bazı karışıklıklara ve asayişsizliklere neden olabilirdi. Bu yüzden, 12. Kolordu Komutanı Fahreddin Bey, 21 Mart 1920'de 41. Fırka

⁸⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Ankara 1964, s. 128-129.

⁸¹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 50.

⁸² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 71.

Kumandanlığına alınacak tedbirlerin neler olduğunu ve postanelerin kontrolünün gerektiğini açıklamak zorunluluğunu duymuştu.⁸³

Haber alma konusunda yapılan işlerin en önemlisi şüphesiz Anadolu Ajansı'nın kurulmasıdır. Yalnızca gazete çıkarmak yeterli değildi. Bunlar için gerekli haberlerin sağlanması da önemliydi. Bunun için de Halide Edip ve Yunus Nadi Bey'in çalışmaları ve Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Ankara'da Anadolu Ajansı kuruldu. 6 Nisan 1920'de, az sayıda personel ve bir teksir makinesi ile işe başlayan Anadolu Ajansı, Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca, millî birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalar ve yalanlara karşı milleti uyanık tutmak ve ulusal bağımsızlığı sağlayacak karar ve hareketleri zamanında bildirmekle önemli hizmetler yapmıştır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında izlenen ulusal politika ile ters düşecek haberleri önlemek amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın derlenen haberleri denetlediği, Ajans'ın halka doğru haber vermek yolunda çalışmalar yaptığı, Büyük Millet Meclisinin aldığı kararları halka iletildiği bilinmektedir. Böylece, halk-hükümet bütünleşmesi de sağlanmış oluyordu.

Anadolu Ajansı kurulduktan bir süre sonra, Ajans'ın tebliğlerinden İstanbul için önemli sayılabilecek haberlerin, Bursa'da basımı ve çoğaltılması yoluna gidildi. Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan 1920'de, Bursa 14. Kolordu Komutan Vekiline çektiği telde, bu hususları açıklayıp basılan haberlerin yeterli sayıdaki nüshalarının İstanbul'da bilinen Ajans'a gönderilmesini duyurmuştu.⁸⁴ Ancak, yapılan bütün çalışmalara karşın aksaklıklar olmaktaydı. Kurulan istihbarat şubeleri de henüz yeniydi. Matbuat İstihbarat Genel Müdürlüğü, yurt dışına da haber iletmeye çalışmasına karşın, bu konuda yeterli olmadığı milletvekilleri tarafından da belirtilmekteydi. Haber konusunda yeterli olmadığı gibi, Anadolu Ajansı'nın halkı bilinçlendirmekten de uzak olduğundan yakınıldığı göze çarpmaktadır. Ajans bir yana, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi bile yurdun her tarafına gönderilememekteydi.⁸⁵ Bu konuda her yerden yakınmalar olmakta ve Ankara, haberlerin her yana ulaşması için gayret sarfetmekteydi. Bunu, Hâkimiyet-i Milliyeyi incelerken daha iyi göreceğiz.

⁸³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 392, Dosya 54, Fihrist 47.

⁸⁴ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 100.

⁸⁵ İhsan Güneş, Birinci Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (Basılmamış Doktora Tezi), Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Kitaplığı, No. 269.

Anadolu Ajansı'nın her yere süratle ulaşması için sürekli çaba harcanmıştır. Örneğin, Erkân-ı Harbiye Reis Vekili Fevzi Paşa, İnebolu'daki İstihbarat Subayı Şevki'ye, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti-i Umumiyesi tarafından günlük telgrafla bildirilen Anadolu Ajansı haberlerinin İstanbul'a ulaştırılmasını ve derhal her tarafa dağıtılmasını, gecikmelerin önlenmesini emretmişti.⁸⁶ Bu yazılar, haber alma teşkilâtının hızlı bir çalışma temposu içersine girdiğini göstermektedir.

Anadolu Ajansı'nın, Sivas Kadınlar Derneğine de bir sürü haber gönderdiğini bilmekteyiz. Anadolu Ajansı, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali, 11 Nisan 1920'de Meclis-i Mebusanın dört ay içinde yeni seçimler sonunda açılması kaydıyla kapanması konusunda geniş bilgiler vermiştir. Anadolu Ajansı, 14 Nisan 1921'de, Ankara'dan, Sivas Anadolu Kadınları Cemiyetine çektiği telde, İstanbul'un işgali ve Meclisteki bazı milletvekillerinin tutuklandığı, kurtulabilen mebusların Ankara'da toplanacak olan "Meclis-i Fevkâlade-i Milliyeye iştirak etmek üzere buraya gelmiş ve gelmekte" olduklarının bilindiğini, İstanbul'da karışıklıkların çıkması için her türlü girişimlerin yapıldığını, ayrıca İstanbul basınının baskı altında bulunduğunu bildirmekte "Vatanperverler, İstanbul Matbuatı ve alel-umûm İstanbul tebligatı cebr altındadır. Milletün bu tazyikatı daima hatırda bulundurmasını, İstanbul'da bulunan bütün vatanperverler ve bütün ricâl-i aliye rica ediyorlar" diye, İstanbul'daki ağır baskıyı gözler önüne sermekte, Tunus'taki İstanbul'un işgaline duyulan tepkileri, orada yapılan mitingleri, İngilizlerin İstanbul'da "kuva-yı tenkiliye kumandanlığı" adıyla bir memuriyet kurduklarını ve şimdilik komutanlığına Ferit Paşa'nın yakınlarından Yusuf Rasih'in getirildiği yolunda haberler vermektedir.⁸⁷

Anadolu Ajansı, 21/22 Nisan 1920'de, Sivas Kadınlar Cemiyetine çektiği bir başka telde, İtilâf Devletlerinin Türkiye'yi nasıl paylaşacakları konu edilmekte; Damat Ferit gibi kendi amaçları doğrultusunda hareket edecek hükümet adamlarına gidip Anadolu Müslümanları arasında "birbirlerini parçalayacak bir vaziyet ihdâsından ve Kuva-yı Milliyeyi tamamen zaafa düşürdükten sonra", Ferit Paşa Hükümeti tarafından daha önce kabul edilen sulh şartlarını düzenleme kararı verildiği, ancak, Avrupa ve Amerika kamuoyunun kendi lehlerinde olduğu, İzmir civarında millî

⁸⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 658, Dosya 19, Fihrist 6.

⁸⁷ Ankara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü Kütüphanesi Arşivi, No. 37/50986.

müfrezelerin başarı kazandıkları dile getirilmektedir. Aynı tarihlerde çekilen bir başka telde İngilizlerin, İstanbul'da elleri altında olan hükümet vasıtasıyla "Teşkilât-ı Milliye aleyhine bazı fetvalar çıkarmak üzere" zor kullandıkları, İstanbul'u işgal ve Padişah'ı esir tutup, Damat Ferit Paşa'yı kendi emirlerine soktuklarından, zorla birtakım fetvaları çıkartmalarının ihtimal dahilinde olduğu, Amerika kamuoyunun kendi lehlerinde bulunduğu, Hindistan'ın Pencap şehrinde büyük bir miting yapıp Türk haklarının savunulduğu, Hindistan'ın Londra ve Newyork'a bu konu için heyetler gönderdiği yolundaki haberlerle hem Türkiye hakkında bilgi verilmekte hem de halkın moral gücünün yükseltilmesine çalışılmaktaydı.⁸⁸

Görülüyor ki 1920 Nisan'ında Anadolu Ajansı'nın çalışmaları eldeki kıt imkânlarla göre, gene de iyi yürümektedir.

Anadolu Ajansı, bütün güçlüklerle karşın, kuruluşundan sonraki sürelerde sıkı bir çalışma ile örgütlenmiş ve Anadolu'yu habersiz bırakmamak için çalışmalarını sürdürmüştür. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, 7 Haziran 1920'de, Saruhan milletvekili Mustafa Necati tarafından önerilen yasa tasarısı ile Yunus Nadi'nin başkanlığında hazırlanan "İrşat Encümeni Layihası"nda, Anadolu Ajansı'nın ve basının önemi üzerinde uzun uzadıya durmuştur. Avrupa Basını karşısında yasal hukukumuzu savunmak, dünya basınına sürekli incelemek ve izlemek, zamanın gerekli kıldığı fikrî ve psikolojik birliği sağlamak, kamuoyunu ayakta tutmak için Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gazeteler çıkartmak amacını güden Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, yükümlendiği görevleri yerine getirmek için, daha önce kuruluşunu ve çalışmalarını konu ettiğimiz Anadolu Ajansı'nın kendisine bağlanmasından da yararlanarak bu görevi daha iyi yerine getirir duruma gelmiştir. İstihbarat işleri, yurt içinde istihbarat şubeleri ve yurt dışında temsilcilik aracılığı ile, yönetilmesi ise, Anadolu Ajansı, Hâkimiyet-i Milliye ve öteki gazeteler, broşürler, kitaplarla yapıyordu. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, 25 Aralık 1920'de çıkarılan yasa ile Dışişleri Bakanlığına bağlanmıştır. Bu müdürlük kurulmadan önce, onun görevlerini İrşat Encümeni yapmaktaydı. 1921 Bütçesi görüşülürken Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti sert eleştirilere neden olmuştur. İstihbarat görevinin yerine getirilmediği ileri sürülmüştür. Eleştiriciler arasında, bir süre bu müdürlüğü yapmış olan Ahmet Ağaoğlu da bulunuyordu. Eleştiriler, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğüne verilecek direktifin Misak-ı Millî olması gerektiği,

⁸⁸ Ankara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü Kütüphanesi Arşivi, No. 37/50987.

Müdüriyetin kitap, gazete çıkarmak girişiminde bulunmadığı, dilinin halk dili olmadığı, içerde ve dışarda propaganda örgütlerinin kurulmadığı noktalarında toplanmaktaydı.⁸⁹

1923'te, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğüne Zekeriya Sertel getirilmiştir. Sertel'in çalışmalarını ve görüşlerini daha sonra açıklayacağız.

Sansür ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi

Daha önce de belirttiğimiz üzere Mustafa Kemal Paşa, zararlı yayınların Türk kamuoyuna ulaşmasını ve halk arasında bu yüzden karışıklık çıkmasını istememekteydi. Zararlı yayınların kamuoyuna yayılmaması için, 6 Mayıs 1920'de bir sansür talimatnamesi çıkarılmış ve 20 Mayıs 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlanmıştı. 19 maddelik bu talimatnamenin ilk maddesi, İstanbul ile her çeşit resmî haberleşmenin yasak olduğu, sahildeki ilk sansür merkezlerinde İstanbul'dan gelen resmî yazışmaların durdurulup gene İstanbul'a gönderilmesi ile ilgilidir. İkinci madde, İstanbul gazetelerinin taşraya girmesinin yasak olması konusundadır. Bütün İstanbul gazeteleri sahil sansür merkezlerinden geriye yollanacaklardı. Bu gazeteleri ve resmî evrakları kabul eden ya da geriye göndermeyen memurlar "Hiyanet-i Vatanîye" Yasası ile yargılanacaklardı.⁹⁰ Görülüyor ki İstanbul basını Anadolu hareketinden bahsetmemekte, yalnız Padişah ve İstanbul Hükümetinden bahsetmekte, ancak, Ankara da bu yararsız basının Anadolu'ya girmesini önlemekle misilleme yapmakta ve halkın aldatılmasını önlemektedir. Sansür Yasasına göre, bakanlara ve resmî makamlara gönderilecek yazılar sansürden geçememekte, bu da bir ikilik çıkmasına neden olmaktaydı. 4 Temmuz 1920'de, bakanlara ve resmî makamlara gönderilecek yazıların da sansürden geçirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşüldü. Mustafa Kemal Paşa, toplantıda sansüre gerek olup olmadığının tartışılmasının gerektiğini, sansürü uygulayacak olan heyetin de sansüre bağlı olması, eğer olmak istemezlerse, mülkiye memurlarının, kumandanların, halkın da aynı haktan yararlanma yoluna gidebileceklerini, bunun ise uygun olmadığını, sansürün kalkmasının henüz zamanı olmadığını vurgulamıştır.⁹¹

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuştu. İstihbarat konusu, 4 Mayıs

⁸⁹ İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Ankara 1981, s. 41-46.

⁹⁰ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi (Ankara), No. 31.

⁹¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara 1961, s. 122.

1920 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisinde konuşulmuş; 3 Mayıs 1920 tarihli yedi kişilik istihbarat şubesinin teşkili ve üyelerinin genel heyetten seçilmesi konusunda verilmiş olan karar görüşülmüştü. Meclis Başkan Vekili Celaleddin Arif Bey istihbarat şubesinin teşkilinin önemli olduğunu belirtmiş, konuşmalar sonunda 15 kişilik bir komisyon kurulmuş ve bunlar yayın heyetini de oluşturmuşlardır.⁹² Ancak, haberlerin yerine ulaşmadığı yolunda yakınmalar bir hayli artmıştı. Haberler gerçekten her yere ulaşamıyordu. Millet habersiz kalıyordu. Yakınmalar Ankara'ya ulaşıyor ve büyük ölçüde Ankara'yı meşgul ediyordu. Elimizde bu yakınmalar ile ilgili pek çok örnek vardır.

15 Mart 1920'de, Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Süleyman Bey, Ankara Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi Başkanlığına çektiği telde, bir haftadan beri memleketin geleceği hakkında hiçbir haberin kendilerine ulaşmadığını ve gene, Adana, Birecik, Maraş, Urfa, Bitlis, Diyarbakır, Siirt, Erzurum, Bayburt, Aşkale, Van merkezlerine postanece emanet kabul edilmemesinin endişe uyandırdığını, memleketin geleceği konusunda iyi, fena haberlerden günü gününe haberdar olmak istediklerini açıklamaktaydı.⁹³ Hasankale'de Müdafaa-i Hukuk Heyeti adına Bekir Bey, 17 Mart 1920'de Ankara'daki Heyet-i Temsiliye Başkanlığına gönderdiği telde, on beş gündür durum hakkında hiçbir bilgi alınmadığını, önemli bir yerde olan Pasinlilerin mevcut durumdan haberdar olmak istediklerini belirtiyordu.⁹⁴ 18 Mart 1920'de, Mustafa Kemal Paşa, Hasankale Müdafaa-i Hukuk Merkezine gönderdiği telde ise, ister istemez bilgileri Kolorduya ve Vilâyete yazdıklarını, ayrıca kendilerine de bilgi vereceklerini duyurmuştu.⁹⁵ Aynı şekilde, 17 Mart'ta, Arapkir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Nafiz Hasan, Urfa ve Ayıntap'ta bilgi alınmadığını⁹⁶ Ankara'ya yazmış, 19 Mart'ta Ankara'da Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal, Arapkir'e, genel durum hakkında vilâyetlere bilgi verildiğini duyurmuş⁹⁷, gene Ankara Heyet-i Temsiliye'den Fahri, Elaziz'e bilgi

⁹² Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, c. 1, Devre. 1 (3. celse) 4.5.336, s. 212-213.

⁹³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Dosya 336/24, Fihrist 16.

⁹⁴ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 17.

⁹⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 17/1.

⁹⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 17/1-2.

⁹⁷ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 18.

gönderildiğini açıklamıştır.⁹⁸ Görüldüğü üzere, her yer bilgi edinmek için Ankara'ya başvurmaktadır. Bu da örgütlenme yolunda önemli bir adım ve Anadolu'nun Ankara'ya güveninin önemli bir örneğidir. Mustafa Kemal Paşa, bu konuya eğilerek gerekli tedbirleri almıştır. Nitekim, 19 Mart 1920'de, vilâyetlere, bağımsız mutasarrıflıklara, Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine çektiği telde, içinde yaşanan bu buhranlı günlerde habere her yerin gereksiniminin olduğunu anlaşıldığını, bunun için birçok yerden Ankara'ya telgraf geldiğini, halkın bu genel gereksinimini temin ve genel durum hakkında bütün milletin aydınlatılmasını rica etmiştir.⁹⁹ Buna karşın yakınmalar kısa bir süre daha sürmüştür. 20 Mart 1920'de, Malatya'dan yakınma olunca Mustafa Kemal Paşa "Şimdiye kadar verilen istihbarat aynen verilecektir. Vilâyetten tebliğ edilmiyor mu?" diye sormak zorunda kalmıştır.¹⁰⁰ 21 Mart 1920'de, Düzce Kuva-yı Milliye Komutanı Mahmut Nedim, Ankara'da Heyet-i Temsiliye Başkanlığına gene haber alamamaktan doğan sıkıntıyı dile getirdiği gibi,¹⁰¹ 26 Mart'ta Elaziz'de çıkan Şark gazetesinin müdürü Aziz, Millî Mücadele için yardım yapmanın kendilerinin de görevleri olduğunu, tebliğlerin yayınlanması için kendilerine de gönderilmesini rica etmiştir.¹⁰² 29 Mart'ta, Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal verdiği cevapta, Heyet-i Temsiliye istihbarat raporlarının vilâyet ve Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine verildiğini, artık bütün gazetelerin adreslerinin de buraya ekleneceğini ve kendilerine de gönderileceğini açıklamıştır.¹⁰³ Ancak, gene de haberlerin gazetelere ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Karahisar'dan 1 Nisan 1920'de yazılan yazıda haberlerin gazetelerine gelmediği bildirilmiş, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa yazı üstüne "Her tebliği tekmlil Anadolu gazetelerine verecektik" diye not koymak zorunda kalmıştır.¹⁰⁴

⁹⁸ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 18/1.

⁹⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 19.

¹⁰⁰ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 20.

¹⁰¹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 21.

¹⁰² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 22/1.

¹⁰³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 22.

¹⁰⁴ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 22/2.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde milletvekillerinden bazıları da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin iyi çalışmadığını Meclis'te konu edince, 26 Eylül 1920'deki tartışma sırasında Mustafa Kemal Paşa söz almış ve gerçeğin ortaya çıkması için, sorumlulara soru sorup onların bu gecikmeler konusunda fikirlerinin alınmasının doğru olacağını, ondan sonra karar verilmesinin iyi olacağını ileri sürmüştü.¹⁰⁵

Ulusal Bağımsızlık Savaşı başladığından bu yana Anadolu'da basın, kuvvetini ve sesini iştirtirmeye başlamıştır. Önceleri Anadolu basını çok zayıf durumdayken, Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında kuvvetlenmiş ve sesini duyurmaya başlamıştır. Hatta Kastamonu'da yayınlanan Açığsöz gazetesi, bir zamanlar İstanbul'un Anadolu'ya daha üstün olduğunu hatırlatmış, ama, "artık halkı aydınlatan ve bilgi veren İstanbul değil, Anadoludur" diyerek, İstanbul'un eski önemini kalmadığını ileri sürmüştür.¹⁰⁶ Mustafa Kemal Paşa da, 28 Eylül 1920'de, Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada bunları daha da etraflica anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da basının mevcut olmadığını söylediğini belirtmiş ve "Anadolu'da bir sene evvel, altı ay evvel matbuat denecek bir şeyler yoktu. Bunu cümlemiz biliriz. Fakat, bugün hakikaten Anadolu'da matbuat vardır ve bu matbuat, yine Anadolu'da vukubulan mesainin neticesidir. Hemen hemen mühim bir merkezimiz yoktur ki orada bir gazete çıkmamış olsun. Demek ki Anadolu'da matbuat vardır. Binaenaleyh matbuat ihmal edilmemiştir. Efendiler, bu matbuatın vücut bulması için ilk teşebbüsler yapılmış ve vücut bulmuştur" demiştir. Mustafa Kemal Paşa, basın mensuplarının durumlarına da değinmiştir: "Hayatlarını idame (sürdürme) etmek için maddî muavenet (yardım); fakat ihtimal ki mevzubahis edilmek lâzım gelen en mühim ve hakikî muavenet (yardım), fikrî muavenet olacaktır ki bu da yapılmıştır. Bütün gazetelere ne yolda idare-i kalem edeceklerine dair tarafımızdan talimat verilmiştir ve bütün matbuatımız bu dairede ifa-yı vazife etmektedir (görevini yapmaktadır)." demiştir. Ancak, bunlardan bir gazetenin müstesna tutulması gerektiğini belirten Mustafa Kemal, bu gazetenin de Yeni Dünya gazetesi olduğunu belirterek, belki genel müdürler görevlerinde daha yeni olduklarından, genel durumu tamamiyle anlayamadıklarını, kısa sürede görevlerini tam yapamamalarının, ihmal sonucu olduğunun sanılmadığını ileri sürmüştür.¹⁰⁷

Görülüyor ki haber alma, dağıtma, istihbarat şubeleri kurmada geniş bir çalışma mevcuttur. Her yerde istihbarat şubeleri açılmaktadır. Matbuat

¹⁰⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara 1961, s. 122.

¹⁰⁶ Açığsöz Gazetesi (Kastamonu) 20 Temmuz 1919, sayı 6.

¹⁰⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara 1961, s. 125-126.

ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi de kendisinden istenen bilgileri, istenen yerlere iletmeye çalışmıştır. Bu konuda kendisine pek çok başvurular olmaktadır. Örneğin 1. Sıkıyönetim Mahkemesi, Matbuat Genel Müdürlüğüne 26 Aralık 1920'de başvurmuş ve 1919'a ait Tasvir-i Efkar'ın nüshalarının kendilerine ulaştırılmasını istemişti.¹⁰⁸

İstihbarat subaylarına Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca çok iş düşmüştür. Basın ile ilgili bilgilerin, ajans haberlerinin zamanında öğrenilip Ankara'ya ve diğer yerlere ulaştırılmasında istihbarat subayları etkili olmaktadır. İnebolu'daki İstihbarat Subayı Şevki Bey, Erkân-ı Harbiye Başkanlığındaki Fevzi Bey'e, 19 Ekim 1920 tarihli şifresine karşılık olarak çektiği telde, Ziyat Bey tarafından gönderilen gazetelerin İnebolu'da bir bir açılıp sarıldığını, postanelere gönderildiğini açıklıyordu. Ancak firtna nedeni ile bazen gazete ulaşımında aksamalar ve karışıklıklar oluyordu.¹⁰⁹

Basın ile ilgili bilgiler ve haberler Anadolu'ya, daha çok Ereğli ve Zonguldak yoluyla ulaşıyordu. Ama, az önce bahsettiğimiz gibi bu da bazı gecikmelere neden olmaktadır. Bunun önlenmesi için 24 Kasım 1920'de, İnebolu İstihbarat Subayı Şevki Bey'e, Erkân-ı Harbiye Başkanlığından yazılan yazıda, haber iletiminin gene eskisi gibi, İnebolu üzerinden yapılması, ancak, olağanüstü hallerde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti emrindeki Ragıp Bey aracılığıyla Zonguldak üzerinden yapılması düşünülmüştü. Ayrıca, Ajans ve gazeteler gibi zabıt ceridelerinin de gönderilmesine çalışılacağı, ancak, bunların çok az gönderilebileceği, oradaki basın matbaalarından yararlanılması, İleri Gazetesinin Meclis Zabıtlarını basıp dağıttığının öğrenildiği bildiriliyor; İnebolu'dan gönderilen Ankara gazetelerinin birer sayılarının İstanbul gazetelerine de yollanması isteniyordu.¹¹⁰

Görüldüğü üzere, haber dağıtım yolunda bir dizi tedbirler alınmıştır. Artık, Anadolu eskisi gibi habersiz kalmamaktadır. Bu konudaki yakınmalar da yok denecek derecede azalmıştır. İnebolu'dan, İstanbul gazetelerine Ankara gazetelerinden birer sayı gönderilmesi ile İstanbul basını ile Anadolu basını arasında bir bağ kurulmuş olmakta ve İstanbul basını da Anadolu olaylarını öğrenebilmektedir. Artık, İstanbul'a haber gönderme yükünü yalnızca Bursa taşımamaktadır.

¹⁰⁸ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 459, Dosya 1914, Fihrist 89.

¹⁰⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 638, Dosya 19, Fihrist 3/3.

¹¹⁰ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 638, Fihrist 3.

Gazeteler ve gazetecilerle istihbarat subayı ilgilenmekte ve bu işlerle ilgili paralar gerekli görüldükçe Ankara tarafından ödenmekteydi. Gereksiz harcamalar olduğu takdirde istihbarat subayı uyarılırdı. Fransızların Journal gazetesinin muhabinine gereksiz yere üçbinbeşyüz kuruş ödenmişti. İnebolu istihbarat Subayı Şevki, 28 Kasım 1920'de Erkân-ı Harbiye Umumiye Başkanlığına çektiği telde, Journal gazetesi muhabinini İstanbul'a yolladığını, ancak, adamın vapurda üçbinbeşyüz kuruşluk yemek yediğini, "Masrafı Ankara Hükümeti verecektir", diye ısrar ettiğini ve vapur kaptanı bu yüzden kendisini dışarıya çıkarmaya kalktığından, bu parayı kendisinin ödediğini belirtir.¹¹¹ Ancak, istihbarat subayı ödenen parayı istediğinde kendisine, bu şahsın Anadolu'ya Hükümetin emriyle gelmediği bildirilmiş; kendisine de bu parayı ödemek için kimden emir aldığı ve niçin ödediği sorulmuştur. Ayrıca, istihbarat subayının görevinin ne olduğu da kendisine açıklanmıştır. Herhangi bir husus hakkında dikkat çekecek bir olay ortaya çıktığında, istihbarat subayı olarak "bizi haberdar etmeniz vazife olabilirse de vazife-i istihbariye ve irtibatıye haricindeki" işlerle uğraşmamak gerekir, denmiştir.¹¹²

1920 yılının sonlarında artık Anadolu basını güçlenmiş, haber alma teşkilâtları gelişmiş, hemen her yerde istihbarat şubeleri kurulmuş, istihbarat subayları görevlerini eksiksiz olarak yerine getirmek için canla başla çalışmaya başlamışlar, artık Anadolu kamuoyu habersiz kalmaz olmuştur. Bütün bu işlerde Mustafa Kemal Paşa'nın az önce bahsettiğimiz çalışma ve çabalarının, isteklendirme ve yönlendirmelerinin büyük katkıları olmuştur.

Irade-i Milliye Gazetesinin Çıkarılması

Mustafa Kemal Paşa, 11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi sona ererken, Ulusal Bağımsızlık Savaşının önemini, yapılacak işleri, mevcut durumu önce kendi milletine anlatmak kararına vardığından, gazete çıkarmak gereğini duydu. Sivas Kongresi'nin üyelerinden ve Sivas'ın emektar öğretmenlerinden Rasim Hoca ile konuşarak bir gazete çıkaracağını, bunun sorumlu müdürlüğünü üzerine alacak, güvenilir bir kişinin gerektiğini söyledi.

Rasim Hoca derhal araştırmaya başlayarak öğrencilerinden yirmi iki yaşındaki Selahattin'in bu işte güvenilir kişi olacağını söyledi. Gazeteyi çıkarmak için Sivas Valisi Reşit Paşa'dan izin alındı. Gazetenin adı da başlık

¹¹¹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 638, Fihrist 13/2.

¹¹² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 638, Fihrist 13, 13/21.

altı da Mustafa Kemal tarafından konuldu. 14 Eylül 1919 tarihini taşıyan gazetenin yazıları tamamen Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri ile yazılmıştır.

Sivas Vilâyetindeki matbaada basım işleri, Meşrutiyet döneminde getirilen ve kolla çevrilen bir baskı makinesi ile gerçekleştiriliyordu. İstanbul aydınlarının gazeteden yararlanması ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının safhalarından bilgi edinmeleri de düşünülüyordu. Çünkü, bu önemli bir husustu. Bunun için şu yola başvuruldu. Sivas Vilâyeti Baytar Dairesinin kaşesi zarf olarak kullanıldı ve Ulusal Bağımsızlık Hareketinin organı olan "İrade-i Milliye" bu yol ile İstanbul'a sokulabildi.¹¹³

İrade-i Milliye gazetesinin bütün sayfaları Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili bilgileri kapsamaktaydı, Mustafa Kemal Paşa'nın bildirileri, Heyet-i Temsiliyenin kararları, çeşitli yazışmalar "İrade-i Milliye'nin" başlıca kaynak ve konularıydı. İrade-i Milliye'nin ne olduğu, niçin bağımsızlık savaşına girişildiği, neler yapıldığı, memleketin neden bu duruma düştüğü, şu andaki mevcut durum kamuoyuna bu gazete vasıtasıyla duyurulmaktaydı.

İrade-i Milliye'nin ilk sayısı 14 Eylül 1919'da çıkmış olup dört sayfa idi. İrade-i Milliye'nin bu ilk sayısında, İstanbullu Gazeteci İsmail Hami (Danışment)'nin önemli bir yazısı, Kongre haberleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre'yi açış nutku, Kongre'nin Padişah'a çektiği tel, millete hitap eden beyanname, Mustafa Kemal'in Mayıs ayında Havza'da Padişah'a yolladığı telgraf yer alıyordu. Diğer sayılar da bu şekilde Ulusal Bağımsızlık Savaşının amaçlarını ve gelişimini belirten yazılarla sürüp gitmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta olduğu süre içinde gazetenin yazıları ile yakından ilgilenmişti. Gazete, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya hareketi ile 18 Aralık 1919'daki sayısından itibaren Mustafa Kemal'in kontrolünden çıkmıştı.

İrade-i Milliye, Mustafa Kemal Paşa'nın denetiminden çıktıktan sonra bu gazete hakkında istekler, yakınmalar ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal, 18 Aralık 1919'da, arkadaşlarıyla Ankara'ya gitmek üzere Sivas'tan ayrılmasına¹¹⁴ ve Ankara'ya gelmesine karşın, İrade-i Milliye hakkındaki yakınmalar kısa sürede Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiştir. Nitekim, Niğde'deki 11. Fırka Komutanı Mümtaz Bey, 30 Ocak 1920'de Mustafa

¹¹³ Fuat Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi (1919-1963), Ankara 1968, c. II, s. 40-41, Ömer Sami Coşar, Millî Mücadele Basımı, İst. (Basım tarihi yok), s. 115.

¹¹⁴ Fuat Süreyya Oral, a.g.e., s. 41.

Kemal Paşa'ya çektiği şifre telde, Sivas'ta daha önce yayınlanmakta olan İrade-i Milliye gazetesi adına abone olan kişilerin isimleriyle, abone bedeli olan ikibinaltırmış kuruşun 8 Aralık 1919'da Sivas'taki İrade-i Milliye Gazetesi Müdürlüğüne gönderildiğini, ama bu gazetenin kendilerine yollanmadığını, artık bu gazete yönetimine itimadın kalmadığını, bu yüzden de abone kaydının başarılı olamayacağını belirtmekteydi. Mümtaz Bey ayrıca, toplanmış abone paralarının Ankara'da yayınlanacak olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi adına çevrilmesini ve böylece daha çok abone sağlanmasının mümkün olacağını da dile getirmekteydi.¹¹⁵ Mustafa Kemal Paşa, Niğde 11. Fırka Komutanı Mümtaz Bey'e, 15 Ocak 1920'de verdiği cevapta, İrade-i Milliye gazetesinin çıkarılmasında Heyet-i Temsiliye Sivas'ta iken yazı işlerinde yardımcı olduğunu, İrade-i Milliye'ye ait abonelerin başka bir gazeteye devrinin olanaksız olduğunu, Sivas Heyet-i Merkeziyesine abone sahiplerine aksamadan gazete göndermelerini duyuracağını bildirmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, Hâkimiyet-i Milliye'nin durumuna da değinip Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye'nin, aynı amaçla kurulduğunu ve yazı işlerinin tamamen kendi gözetiminde olan başka bir gazete olduğunu hatırlatmakta, bu yüzden bu gazeteye abone naklinin doğru olmadığını, ama Hâkimiyet-i Milliye'nin her tarafta çok okunmasının sağlanmasını da istemekteydi.¹¹⁶ Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa, Sivas Heyet-i Merkeziyesine 15 Ocak 1920'de yazdığı bir yazıda, İrade-i Milliye gazetesinin abonelere sürekli gönderilmediği yolunda yakınmaların olduğunu, gazetenin abonelere düzenli gönderilmesi gerektiğini hatırlatmaktaydı.¹¹⁷ Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta bulunduğu ve gazetenin yazıları ile ilgilendiği sıralarda hiçbir yakınma olmadığı halde, Mustafa Kemal Sivas'tan ayrıldıktan sonra bazı yakınmalar ortaya çıkmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da olmasına karşın, bu yakınmalar ile ilgilenmiş, Ulusal Bağımsızlık Savaşının önemli yayın organlarından biri olan İrade-i Milliye'nin her yere ulaşmasını sağlamak amacıyla gerekli girişimlerde bulunmuştur.¹¹⁸

¹¹⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 29, Dosya 1336/24, Fihrist 21.

¹¹⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 29, Fihrist 3.

¹¹⁷ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 29, Fihrist 4/23, 4/27.

¹¹⁸ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi ve İstiklâl Arşivinde bilgi mevcuttur.

Hâkimiyet-i Milliye'nin Yayını

Mustafa Kemal Paşa, İrade-i Milliye gazetesini Ankara'ya getirmek istemiş, ama Sivaslılar, bunun Ulusal Bağımsızlık Savaşını anlatan canlı bir anıt olarak kalmasını isteyince İrade-i Milliye'nin Sivas'ta çıkması daha uygun görülmüştü.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelişinin ikinci günü, yine bir gazete çıkarmak ve böylece Ulusal Bağımsızlık Savaşının amaçlarının ve yapılan işlerin Ankara'dan bütün yurda duyurulmasını istedi. Gazetenin ismini bizzat kendisi koydu. Yazı işleri müdürlüğüne, Mustafa Kemal'in çok sevdiği ve inandığı yedek subay Recep Zühtü (Soyak) getirildi. Hâkimiyet-i Milliye adıyla gazete, 10 Ocak 1920'den itibaren haftada iki kez yayınlanmaya başladı. İlk sayıda, birinci sayfayı tamamen kaplayan "Heyet-i Tahririye" imzalı yazı, Mustafa Kemal Paşa tarafından Hakkı Behiç'e not ettirilerek yazılmıştı.¹¹⁹

Gazetenin ilk sayısında Hâkimiyet-i Milliye'nin çıkış sebebi ve adının neden bu şekilde konduğu şöyle açıklanmıştır: "Bugünden itibaren mevki-i intişara çıkan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alâkadar eden muhitlerin ahval ve hadisatını ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüfî olarak vermedik. Gazetemizin ismi, aynı zamanda takip edeceği tarihî mücadelenin de nev'idir. Şu halde diyebiliriz ki Hâkimiyet-i Milliye'nin mesleği, milletin müdafaa-i hâkimiyeti olacaktır." Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin doğuş nedeni de şöyle açıklanmıştır: "İşte Kuva-yı Milliye, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı bu ıztırarın mevlûdu ve bu ahval ve hadisatın netice-i tabiiyesidir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de bu hadisattan doğuyor."¹²⁰

Hâkimiyet-i Milliye, ilk sayısında açıkladığı gibi, bütün Anadolu ile onu ilgilendiren durum ve olayları kapsayan haberleri verecektir. Hâkimiyet-i Milliye, "Milletin müdafaa-i hâkimiyeti" olacaktır. Heyet-i Tahririye imzalı yazıda, Türkiye'nin son durumuna değinilmekte, yapılan hainlikler ve işgaller anlatılmakta ve "Kuva-yı Milliye" ile "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk" teşkilâtının doğmasının bu şartlardan kaynaklandığı ve Hâkimiyet-i Milliye'nin de bu şartlar yüzünden yayın

¹¹⁹ Fuat Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi (1919-1965), c. II, Ankara 1968, s. 42, Ömer Sami Coşar, Millî Mücadele Basını, İst. (Basım tarihi yok), s. 123.

¹²⁰ Hâkimiyet-i Milliye (Ankara); 10 Ocak 1920, sayı 1, Ayrıca bak: Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal. Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil-Necati Birinci-Abdullah Uçman, İstanbul 1981, Kültür Bakanlığı Yay. s. 199-201.

hayatına girdiği vurgulanmaktadır. Daha sonra, artık milletin uyandığı, milletin hür ve bağımsız yaşayacağı, ilerlemeye muhtaç olduğu, gazetenin de bu amaca hizmet edeceği açıklanmaktadır.¹²¹

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, kamuoyuna Kuva-yı Milliye'nin ne olduğunu, ne için kurulduğunu, ne yapmak istediğini de anlatmakta, bu önemli konuda kamuoyunun aydınlanmasına yardım etmektedir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin 11. No'lu sayısında, Kuva-yı Milliye ile hükümet arasında ikilik olmadığı belirtilmiş ve Kuva-yı Milliye'nin "milletin ruhundan ve ihtiyac-ı beka ve istiklâlden" doğduğu, bu birliği kimsenin bozamayacağı açıklanır ve "Kuva-yı Milliye dağılsın demek, millet dağılsın demektir" denir. Aynı yazıda, Kuva-yı Milliye'nin hemen bütün fırkalar ve siyasi eğilimlerin üstünde genel bir coşkunlukla karşılandığı, oysa Kuva-yı Milliye'nin verecek rütbeleri, dayanakları; bir fırka gibi, sevenleri memnun kılacak, mevkileri, memuriyetleri olmadığı ve Kuva-yı Milliye'nin en buhranlı zamanlarda vatanın kurtulması amacıyla halkı "ruhen ve fikren birleştirmiş" olduğu açıklanmaktadır.¹²² Esasen, düzenli ordunun önemli bir kısmını Kuva-yı Milliyeciler oluşturmuştur.

6 Şubat 1921'de Hâkimiyet-i Milliye'de, daha önce ve sonra Mustafa Kemal'le mülâkatlar yapan ve bunları Tasvir-i Efkârda yayınlayan¹²³ ve Mustafa Kemal ile Anadolu'da da görüşmüş olan Ruşen Eşref (Ünaydın)'in Mustafa Kemal Paşa ile yapmış olduğu uzun bir mülâkat yayınlanır. Bu esnada Londra Konferansı'nın hazırlıkları yapıldığından, delegeler 7 Şubat'ta yola çıkacaklarından mülâkatın ana konusu bu noktalar üzerinde toplanmıştı.¹²⁴

Hâkimiyet-i Milliye'nin yazıları Heyet-i Temsiliye tarafından düzenlenmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, 13 Ocak 1920'de, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya yazdığı yazıda, Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye adlı bir gazete çıkardıklarını, bunun özel bir gazete olduğunu, yazılarının Heyet-i Temsiliye tarafından verilmekte olduğunu doğrulamaktaydı.¹²⁵

Hâkimiyet-i Milliye'nin başyazılarının çoğunda imza yoktur. Bunların önemli bir kısmının Mustafa Kemal'in kaleminden çıktığı, yazıların

¹²¹ Hâkimiyet-i Milliye (Ankara), 10 Ocak 1920, sayı 1.

¹²² Hâkimiyet-i Milliye (Ankara), 24 Şubat 1920, No. 11.

¹²³ Necat Birinci, Ruşen Eşref'in Mülâkatlarına Göre Mustafa Kemal Paşa, Ankara 1984, Türk Dili Dergisi, sayı 395-396, s. 437.

¹²⁴ Hâkimiyet-i Milliye (Ankara), 6 Şubat 1921, No. 101.

¹²⁵ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Ank. 1964, s. 162.

üslûbundan anlaşılmakta ise de bunu ispatlama olanağı yoktur. Altında tek yıldız olan makalelerin Mustafa Kemal'e ait olduğu söylenmektedir.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi çok zor şartlar altında, kıt olanaklar ile yayınlanmaya başlamış ve bu şartlar altında görevini sürdürmüştür. Gereksinimler yavaş yavaş sağlanmaktadır. Recep imzasıyla Harbiye Nezareti Başyaveri Salih Bey'e 5 Mart 1920'de çekilen telde, şapoğraf makinesine şiddetle gereksinim duyulduğu, birkaç yedek muşamba ve bolca mürekkeple bir şapoğraf alınıp gönderilmesi istenmişti.¹²⁶ Mustafa Kemal Paşa da bir şapoğraf makinesine çok acele gereksinim duyulduğundan, satın alınıp kurye ile Ankara'ya gönderilmesini Harbiye Nezareti Başyaveri Salih Bey'e duyurmuştu.¹²⁷ Makine satın alınıp gönderilecektir. Matbaa için kağıda büyük gereksinim duyulmaktaydı. Zor da olsa kağıt sağlanabilmekteydi. Eskişehir'den daha önce istenen dört yüz kırk iki kıyye kağıttan (okka), Mustafa Kemal'in 20 Nisan 1920'de Eskişehir Mutasarrıfına yazdığı yazıdan anladığımızı göre, iki yüz yetmiş iki kıyyesi gelmiş, gerisi de istenmişti.¹²⁸

Bu kadar zor şartlar altında çalışan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi halkın haber isteği ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı yanında olması nedeni ile doğmuştur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 10 Ocak 1920'de çıkmadan önce Mustafa Kemal Paşa'ya, yurdun her köşesinden haber alınmadığı yolunda yazılar gelmekteydi. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı adına Ahmet, 2 Ocak 1920'de, Ankara'da Hukuk-u Milliye Heyet-i Temsiliyesine çektiği telde, millî bağımsızlığın konu edildiği ve ulusal geleceğimizin saptanacağı bu nazik zamanda İstanbul gazeteleri arasında birlik olmadığı, millî girişimleri bozan, bütün İslâm dünyasını zedeleyen dedikoduların çıkmasının üzüntü yarattığı, İstanbul'a telgraflar çekilerek bozulan millî birliğin sağlanması gerektiği, bunun tersine hareket edecek gazetelerin milletin gözünde zararlı sayılacağı bildirildiğinden, bütün vilâyetlere ve elviye-i müstakile (Vilâyete bağlı olmayıp, doğrudan Dahiliye Vekâletine bağlı Çanakkale, Bolu, İzmit gibi sancaklar)'nin kendilerine bağlı yönetimleriyle aynı yola başvurmaları ve İstanbul basınına selâmet ve adalet adına gerekli yolda hareketlerinin duyurulması rica olunmaktaydı.¹²⁹

¹²⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 23.

¹²⁷ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 23/1.

¹²⁸ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 259, Fihrist 23.

¹²⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1.

Görülüyor ki Anadolu'da kuvvetli bir basın örgütüne gereksinim vardır. İstanbul basınının tutumu beğenilmemektedir. Bütün bunlar Mustafa Kemal Paşa'ya, Ankara'da bir gazete çıkarma fikrini aşılamaktadır. Mustafa Kemal Paşa, Trabzon'dan gelen bu yazıya 7 Ocak 1920'de verdiği cevapta, bu düşüncelerin çok yerinde olduğunu, bütün heyet-i merkeziyelere durumun duyurulduğunu bildirip teşekkür etmiştir.¹³⁰ Aynı şekilde, 8 Ocak 1920'de, Sinop Müdafaa-i Hukuk Reisi adına Hilmi, İstanbul matbuatından hoşnutsuzluğunu bildirmiş ve İstanbul Matbuat Cemiyeti Başkanlığına çektiği teli, Ankara Heyet-i Temsiliye Başkanlığına göndermiştir. Bu telgraftaki hususlar da aşağı yukarı Trabzon'dan yazılan yazıdaki hususları kapsamakta, vatan ve millete yararlı yayınlar yapılmasını, bu hususların bütün İstanbul gazetelerine duyurulması istenmekteydi.¹³¹ Çerkeş'ten Ankara'ya ahali adına Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyet-i Merkeziye Başkanı Hüsnü de 10 Ocak 1920'de çektiği telde, kamuoyunu aydınlatacak olan Türkçe gazetelerin şu sıralarda görevlerini unutarak, millî birlik ve girişimleri bozarak zararlı dedikoduları yayınladıkları, İstanbul basınının görevini yapmasını, aksi takdirde bu gazetelerin zararlı kabul edileceğinin basına duyurulmasını istemekteydi.¹³² Trabzon'dan ve diğer yerlerden gelen yazılar üzerine Mustafa Kemal Paşa derhal harekete geçmiş, Trabzon'a daha önce cevap verdiği için, Trabzon dışındaki bütün heyet-i merkeziyelere 7 Ocak 1920'de bir tamim yollamıştı. Bunda, İstanbul basınının birliğe gereksinim duyulan şu anda millî birliği bozucu yayınlar yaptıkları, bu şekilde yayın yapacak olan gazetelerin millet gözünde zararlı kabul olunacağına heyet-i merkeziyelerce İstanbul'a duyurulması gereği bildiriliyordu.¹³³ Heyet-i merkeziyeler de İstanbul Matbuat Cemiyetine bu tarzda hareketleri sürdürdüğü takdirde, gazetelerinin kendi bölgelerine sokulmayacağını duyurmaya başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa, bu yoldan hareket ile, daha önce de belirttiğimiz üzere, İstanbul basınının Anadolu'ya sokulmamasını sağlamıştı. Nitekim, bu konudaki tamim etkisini her yerde hissettirmiş ve duyarlılığı artırmıştı. 11 Ocak 1920'de, Sivas Heyet-i

¹³⁰ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1/2.

¹³¹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1/4.

¹³² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1/5.

¹³³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 13.

Merkeziyesi adına Hulusi Turgut, Ankara'ya çektiği telde, İstanbul basınının bu yolda hareketine devamı halinde, zararlı yayına son vermediği takdirde, İstanbul gazetelerinin "İstanbul muhitinden harice çıkarılmadan yüzlerine çarpılacağına müessir bir lisanla", 4 Ocak 1920'de İstanbul Matbuat Cemiyetine duyurulduğunu, daha önce (7 Ocak'ta) vilâyetlere ve onlara bağlı kazalara gönderilen tamime göre de bu tarzda başvuruların yapıldığını açıklamaktaydı.¹³⁴

Görüldüğü üzere, İstanbul basınının millî birliği bozucu davranışı karşısında Anadolu bir bütünlük arz etmiş ve ulusal bağımsızlık konusunda ne kadar duyarlı olduğunu göstermiştir. Mustafa Kemal, işte tam bu sıralarda, Anadolu'nun bu haklı feryadının da etkisiyle Ankara'da bir gazete çıkartmak yoluna gitmiş, az önce de belirttiğimiz üzere, 10 Ocak 1920'de Hâkimiyet-i Milliye yayın hayatına girmişti.

Mustafa Kemal Paşa, Hâkimiyet-i Milliye'nin çıktığının ertesi gününden itibaren derhal gazeteye abone bulma yolunda çalışmalara da girişti. 11 Ocak 1920'de, Heyet-i Merkeziyelere çektiği telde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin programında bulunan ve onun gözetiminde haftada iki gün çıkarılan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin nüshalarının yeterli sayıda posta ile gönderildiğini, gazetenin yıllık abone ücretinin üçyüz, altı aylığının yüzaltmış kuruş olduğunu, abone bedellerinin Ziraat Bankası aracılığıyla gönderilmesini duyurmuştu.¹³⁵

Hâkimiyet-i Milliye'ye Anadolu'da büyük ilgi duyuldu. Gazetenin diline kadar ilgilenenler olmuştur. Nazillili Mevki Komutanı Servet Bey, 14 Ocak 1920'de, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, İrade-i Milliye'nin dilinden çok kez yakındığını, Hâkimiyet-i Milliye'nin Heyet-i Temsiliye gözetiminde çıkarılacağına öğrenildiğini belirtip gazete ile kimin uğraşacağını sormuştu. Mustafa Kemal Paşa, Servet Bey'e aynı gün çektiği telde, Hâkimiyet-i Milliye'nin yazı işleri ile Heyet-i Temsiliye üyelerinden Hakkı Behiç Bey'in uğraştığını bildirmişti.¹³⁶

Mustafa Kemal Paşa, Hâkimiyet-i Milliye'nin her nüshasından yedi yüz adedinin İstanbul'daki Çanakkale Mevki Müstahkem Komutanı Miralay Şevket Bey'e göndermekteydi. Amaç, Âyan ve Mebuslar

¹³⁴ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1/6-7.

¹³⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 6/1-2-3.

¹³⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 4, 4/1.

Meclislerine mensup üyelere bunların dağıtılması, bayilerle de satılıp abone kaydının yapılmasıydı. Abone ücretleri de Ziraat Bankasına yatırılacaktı.¹³⁷

Mustafa Kemal Paşa, 24 Ocak tarihinde de İstanbul'da 10. Fırka Komutanı Kemal Bey ve milletvekillerinden Rauf Bey'e, Hâkimiyet-i Milliye'nin İstanbul'da emniyetle dağıtımının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınmasını; nereye, ne kadar verildiğinin bildirilmesini de rica etmişti.¹³⁸ Bu arada Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gazeteye abone olmak için başvurular da başlamıştı. Mardin 5. Fırka Kumandanı Kenan, Hâkimiyet-i Milliye'nin senelik ve altı aylık abonesinin ne kadar olduğunu Ankara'ya sormuş,¹³⁹ Mustafa Kemal de 21 Ocak 1920'de abone ücretlerinin ne kadar olduğunu kendisine iletmışti.¹⁴⁰ Abone bedelleri ise Ankara'ya gelmeye başlamıştı. Erzincan'dan, Erzurum'dan altıbinüçyüz-yirmi kuruş abone ücreti alınmış, gazeteler buralara muntazaman gönderilmeye,¹⁴¹ Adana'ya dokuzuncu sayıdan itibaren otuzar adet yollanmaya başlamıştı.¹⁴² Bu konulardaki bütün yazışmaları Mustafa Kemal Paşa yerine getirmekteydi.

Artık Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili bütün yazılar, Anadolu'nun her yerinden Hâkimiyet-i Milliye'ye gelmekte ve orada basılmakta idi. 12 Mart 1920'de, Salihli Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Heyeti Başkanı Zahit, 2 Mart 1920'de Yunanlıların, Ödemiş Cephesinde Kuva-yı Milliye ile başladıkları savaşta, Tabak, Ovacık, Söğüt ve diğer yerlerde, Ödemiş Ovasının her yerinde yaptıkları zulmü dile getirmekte, binlerce kişinin göç ettiğini Hâkimiyet-i Milliye'ye iletmekteydi.¹⁴³ Bu tip haberler çok olup bunlar Hâkimiyet-i Milliye'de sürekli olarak yayınlanmakta idi. Yöneticiler ve Anadolu halkı Mustafa Kemal'e bu ölüm kalım mücadelesinde

¹³⁷ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 6.

¹³⁸ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 7/2.

¹³⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 7.

¹⁴⁰ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 7/1.

¹⁴¹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 10, 11.

¹⁴² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 12.

¹⁴³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 73.

ellerinden gelen yardımı yapmaktaydılar. Nitekim, Eskişehir Mutasarrıfı Fatih, 18 Şubat 1920'de, Mustafa Kemal Paşa'ya yolladığı telde, İslâma kılıç çeken Avrupalıların Türkler hakkında izledikleri haince emelleri bütün Müslümanlara yaymak için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına binlerce nüshanın Eskişehir'de ya da Ankara'da basılabileceğini belirtmiştir.¹⁴⁴

Anadolu basını İstanbul'dan bir türlü bilgi alamamaktaydı. Sıvastaki İrade-i Milliye ve Heyet-i Merkeziye bu konuda sıkıntılıydılar. 21 Şubat'ta Mustafa Kemal'e çektikleri telde, bir aydır Hâkimiyet-i Milliye'nin dışında başka haber alamadıklarını, İstanbul'daki Meclisten ilk başlarda bilgi aldıkları halde, son bir aydır bilgi almadıklarını, esasen İstanbul Basını'nın haberlerinin önemli bir kısmının sansür edilmekte olduğunu, Rauf Bey'in Osmanlı Mebusan Meclisindeki önemli nutkunu İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin İstihbarat Kaleminin göndermesiyle elde edebildiklerini açıklamışlardı.¹⁴⁵

Görülüyor ki İstanbul basını, sansür nedeniyle ve işgal kuvvetlerinin İstanbul ve diğer yerlerdeki etkileri dolayısıyla tam olarak çalışmamaktadır. Bunu İrade-i Milliye de doğrulamaktadır. O halde en önemli kaynak Hâkimiyet-i Milliyedir. Buna, 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı da katılacaktır. Anadolu gazeteleri sürekli Hâkimiyet-i Milliyeyi kaynak göstermek yoluna gideceklerdir. O halde Hâkimiyet-i Milliye'nin yükü ve sorumluluğu büyüktür. Anadolu halkı ve basın kendisinden çok büyük hizmetler beklemektedir. Hâkimiyet-i Milliye, bu görevini eksiksiz yerine getirmeye çalışacak ve bunda da başarılı olacaktır.

THE PRESS DURING THE EARLY PHASE OF THE WAR OF INDEPENDENCE AND ATATÜRK'S RELATIONS WITH IT

(Abstract)

This article is about the press in Istanbul and Anatolia during the early phase of the War of Independence, the role of the press in that war. From the time of his landing in Samsun on, Mustafa Kemal Paşa attached great importance to the development of a national press which supported the War of Independence. The article presents a number of letters exchanged between Mustafa Kemal Paşa and some journalists during the war.

¹⁴⁴ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 12/1.

¹⁴⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 13.

